“Vrees niet voor hen, want Ik geef hen in uw macht, niemand van hen zal voor u standhouden”

Over de aanwezigheid van Yahweh op het slagveld in het werk van de Deuteronomist

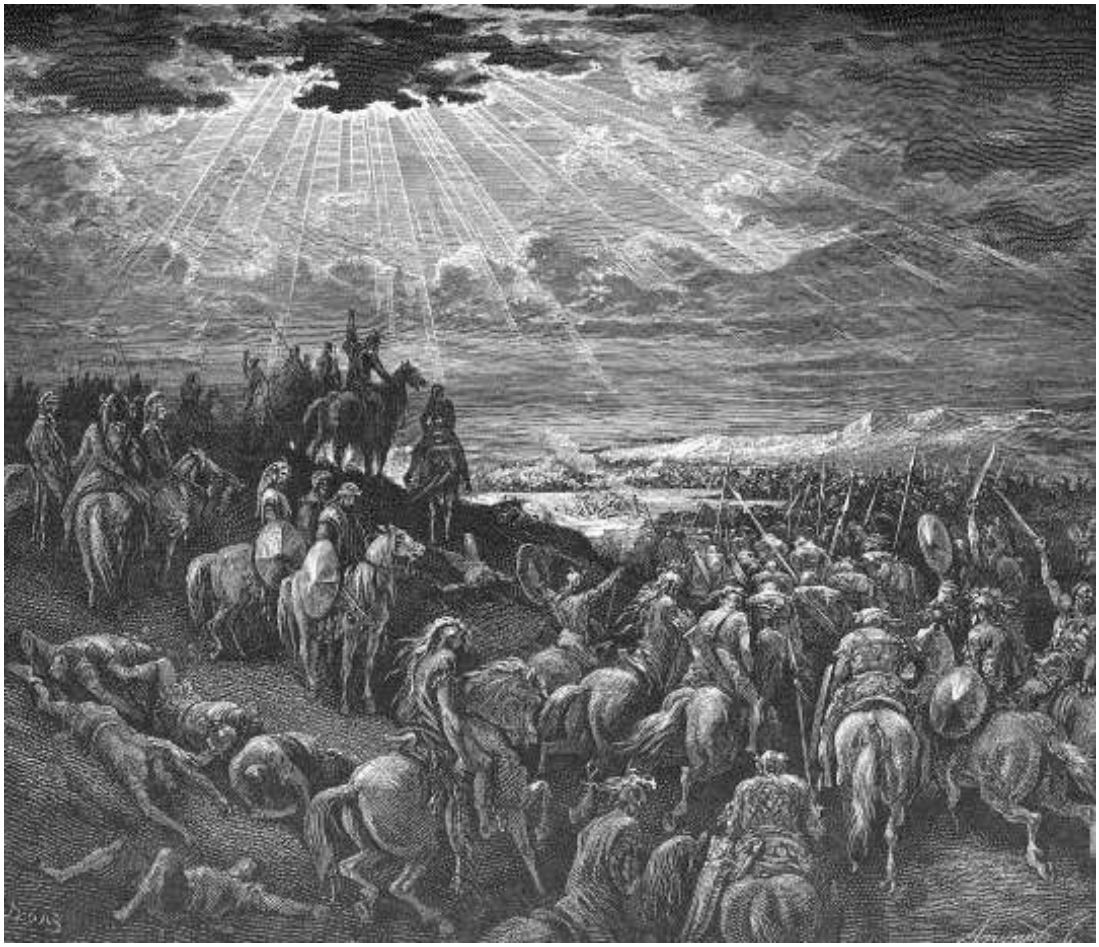

MA-These ‘Antieke Cultuur’

A.S. Brinkman

3108511

28 juni 2011

Begeleider: dr. R. Strootman

Tweede lezer: prof. dr. L.V. Rutgers

“Vrees niet voor hen, want Ik geef hen in uw macht, niemand van hen zal voor u standhouden”

Over de aanwezigheid van Yahweh op het slagveld in het werk van de Deuteronomist

MA-These ‘Antieke Cultuur’

A.S. Brinkman

Afbeelding omslag: *Jozua beveelt de zon stil te staan (Jozua 10:12-13)*

Gustave Doré, “Joshua commanding the Sun to stand still”, La Sainte Bible, 1866

Titel omslag: *Yahweh garandeert Jozua de overwinning op het slagveld (Jozua 10:8)*

Inhoudsopgave

Voorwoord iii

Lijst van gebruikte afkortingen iv

Probleemstelling en opzet 1

Onderwerp en legitimatie onderzoek 1
Opzet 2
Enkele opmerkingen 3

Hoofdstuk 1: Inleiding op de bronnen 5

'Historiografie' in het Oude Israël 5
Auteur of redacteur? 6
Datering van de DtrH 8
Noth's theorie aangevuld: een tweede Dtr 10
Conclusie 12

Hoofdstuk 2: de Bijbelboeken nader besproken 13

Boodschap van de DtrH 13
Jozua 16
Richteren 21
1 & 2 Samuël 27
1 & 2 Koningen 32
Conclusie 37

Hoofdstuk 3: De aanwezigheid van Yahweh op het slagveld 39

Inleiding 39
Het wetenschappelijke debat 40
Het eigen onderzoek 43
Theoretisch kader 45
Het model in het kort 46
Epifanieën in de Assyrische koninklijke inscripties 47
Epifanieën in de Bijbel gecategoriseerd: het model 49
Eerste categorie: wanneer Yahweh spreekt 49
Tweede categorie: het wonder 52
Derde categorie: de held 56
De vijand beschreven 59

Synthese **60**

Conclusie **63**

Bibliografie **65**

Voorwoord

Deze MA-These is geschreven ter afsluiting van de masteropleiding ‘Antieke Cultuur’ aan de Universiteit Utrecht. Gedurende de periode lopend van medio half november 2010 tot eind juni 2011 heeft het onderzoek plaatsgevonden, variërend van korte creatieve momentjes van piekeren tijdens loze momenten tot hele weken met de neus in de boeken. Het proces is een fantastische ervaring geweest die vol stond van ontdekkingen.

Via deze weg wil ik alle mensen bedanken die hulp hebben geboden gedurende het proces. In het bijzonder wil ds. dr. Gert Marchal bedanken voor zijn aanbevelingen voor literatuur en bovenal Bas en Gijbert die enkele stukken van het geheel hebben gelezen en becommentarieerd. Hun kritische houding resulteerde in een spervuur van vragen en gedachten. Vooral tijdens de koffiemomentjes tussen januari en juni konden zij het me flink lastig maken. Daarnaast ben ik voor de uiterlijke presentatie dank verschuldigd aan Martin voor hulp met de opmaak van het onderzoek en Wim en Rogine voor het printwerk.

Wat me nog het meest deugd doet is dat er daadwerkelijk mensen zijn die deze MA-These – of althans een deel ervan – willen lezen uit interesse. De gedachte dat het onderzoek niet achterin een archiefkast zal belanden nadat er een oordeel over is geveld doet me ontzettend goed. Dit onderzoek is aan hen opgedragen.

A.S. Brinkman

Juni 2011

Lijst van gebruikte afkortingen

AB	*Anchor Bible*
ABD	*Anchor Bible Dictionary*
ANET	*Ancient Near Easter Texts Relating to the Old Testament*
	J.B. Pritchard (red.,) Princeton & New York, 1969
BZAW	*Beiheft zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*
COS	*The Context of Scripture*
	William W. Hallo (red.), Leiden: Brill, 1997
Deut	*Deuteronomium*
Dtr	*Deuteronomist*
DtrH	*Deuteronomistische Geschiedenis (vertaling van Deuteronomistic History)*
Dtr1	*Deuteronomist na de hervormingen van Josia*
Dtr2	*Deuteronomist ten tijde van de Ballingschap*
FOTL	*Forms of the Old Testament Literature*
J	*Yahwist*
JSOTsup	*Journal for the Studie of the Old Testament supplement*
NBG	*Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap, 1951*
OTL	*Old Testament Library*
OTS	*Oudtestamentische Studiën*
P	*Priestercodex*
Richt	*Richteren*
1 Kon	*1 Koningen*
1 Sam	*1 Samuël*
2 Kon	*2 Koningen*
2 Sam	*2 Samuël*

Probleemstelling en opzet

Onderwerp en legitimatie onderzoek

> "(…) Elke plaats die uw voetzool betreden zal, geef Ik ulieden, zoals Ik tot Mozes gesproken heb. (…) Niemand zal voor u standhouden al de dagen van uw leven; zoals Ik met Mozes geweest ben, zal Ik met u zijn; Ik zal u niet begeven en u niet verlaten." (Jozua 1: 3, 5-6, Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap [1951])

Deze parafrase staat in het eerste hoofdstuk van het Bijbelboek Jozua. Yahweh, de godheid van de Joden, spreekt deze woorden tot Jozua, de leider van het Joodse volk na de dood van Mozes. Yahweh doet de belofte dat Hij zal zijn met het Joodse volk en dat daarom niemand tegen hen stand zal houden. Yahweh zal meestrijden met Zijn volk. De voorwaarde hiervoor is wel dat het volk de wet moet gehoorzamen.

Het denken rond goden die meevechten op het slagveld met hun volk of volgelingen is een concept dat bestond in de breedte der culturen in het Oude Nabije Oosten. Deze MA-these gaat in op een specifieke cultuur uit het Oude Nabije Oosten, namelijk de Joodse cultuur en religie rond hun godheid Yahweh. Vanwege de beperkte omvang van deze MA-these zal één schrijverstraditie centraal staan. De traditie die centraal staat is het werk dat wij identificeren als de 'Deuteronomistische Geschiedenis' (DtrH). Dit werk werd geschreven door de 'Deuteronomist' (Dtr), een schrijver die de geschiedenis van het Joodse volk interpreteerde aan de hand van een theologisch kader. Het kader omvat de wetteksten die beschreven staan in het grootste deel van het boek Deuteronomium. De Dtr is verantwoordelijk voor een deel van de historische boeken van het Oude Testament, namelijk Jozua, Richteren, 1&2 Samuël en 1&2 Koningen. In deze bronnen komt een veelvoud aan veldslagen voorbij waar Yahweh zelf op diverse manieren meestrijdt met Zijn volk. De eerste hoofdvraag luidt daarom: Hoe intervenieert Yahweh op het slagveld in het werk van de Deuteronomist?

De eerste hoofdvraag gaat er impliciet al vanuit dat Yahweh met Zijn volk meevecht op het slagveld. In de bronnen zijn er echter vele veldslagen te identificeren. Wordt Yahweh consequent geïdentificeerd in deze bronnen? Heeft Yahweh consequent dezelfde rol? Zijn er daardoor parallellen te trekken tussen de verschillende verhalen in de bronnen? Deze vragen leiden tot de tweede hoofdvraag, namelijk: Kan er een exemplarisch model rond het denken over goddelijke aanwezigheid op het slagveld in het werk van de Deuteronomist ontwikkeld worden?

In deze MA-these staat de zoektocht naar de historische waarheid niet centraal, ondanks dat dit een afsluiting is van een Master op het vakgebied der Geschiedenis. Dat de zoektocht naar de historische gebeurtenissen niet centraal bestaat betekent echter niet dat dit onderzoek niet aansluit bij de opleiding. De Dtr gaat uit van het religieuze idee dat Yahweh met Zijn volk zal zijn. Daaruit volgt dat Yahweh volgens de Dtr ingrijpt in de geschiedenis en deze stuurt ten faveure van Zijn volk. Deze ideeën komen tot uiting in de bronnen. We bevinden ons daarmee op het vakgebied van de historiografie, wat een wezenlijk onderdeel is binnen de geschiedenis.

Opzet

De MA-these is verdeeld in drie onderdelen. Het eerste – kortere – hoofdstuk is een inleiding op de bronnen en de auteur. Onder welke omstandigheden zijn de bronnen tot stand gekomen? Wanneer zijn zij te dateren? Wat kan er gezegd worden over de Dtr als schrijver? Was de Dtr een auteur of een redacteur?

Het tweede hoofdstuk is volledig gewijd aan de bronnen. De Bijbelboeken worden niet alleen apart besproken, ook wordt er gekeken naar het grote geheel. Waar gaan de bronnen inhoudelijk over? Wat voor overkoepelende thematiek is er in de DtrH? Even belangrijk: wat voor thematiek zien we in de individuele boeken die relevant is tot het onderwerp? Bijzondere aandacht is er voor de beschrijvingen van de veldslagen, aangezien de MA-these hier tenslotte om draait.

Het derde hoofdstuk is een synthese van de veldslagverhalen. Op welke manieren intervenieert Yahweh in de teksten op het slagveld? Wanneer en waarom doet Hij dat? Kan het volk Israël ook winnen zonder Zijn hulp? Hoe wordt de vijand beschreven? Zijn er parallellen te trekken tussen deze verhalen om tot een exemplarisch model te komen? Deze

deelvragen kunnen beantwoord worden door enkele verhalen te analyseren die exemplarisch te noemen zijn. Al deze deelvragen zijn van belang om een antwoord te kunnen geven op de beide hoofdvragen.

Tevens is er in dit hoofdstuk aandacht voor de *Umwelt* van het Oude Testament. Er wordt een vergelijking getrokken met Assyrische bronnen rond de goden en oorlogsvoering. De bronnen zijn uit dezelfde perioden dat het werk van de Deuteronomist tot stand is gekomen. Door deze bronnen te analyseren kan er ten eerste iets gezegd worden over de bredere literaire conventie en de religieuze ideeën in het Oude Nabije Oosten met betrekking tot het ingrijpen van de goden op het slagveld. Ten tweede verduidelijken elementen uit de Assyrische bronnen de theologie van de DtrH, want zij maken des te duidelijker waarin de Deuteronomist verschilt met zijn tijdgenoten.

Enkele opmerkingen

Ik gebruik consequent de naam 'Yahweh,' waar sommigen liever 'God' prefereren. Dit doe ik ten eerste omdat 'God' niet de vertaling is van 'Yahweh.' 'God' is namelijk de vertaling van de Hebreeuwse woorden 'El' of 'Elohim.' Dit doe ik ten tweede omdat de Deuteronomist standaard de naam 'Yahweh' gebruikt als hij de Joodse godheid bedoeld. Dit is een van de belangrijke kenmerken waarin we de hand van de Deuteronomist zien. Ten derde noem ik alle goden in deze MA-these liever bij hun naam en niet bij hun rol omdat in de latere hoofdstukken ook andere goden uit het Oude Nabije Oosten bij dit onderwerp betrek. De vertaling voor 'Yahweh' in het Nederlands luidt: 'HEER' of 'HERE.'

In de bronnen heeft de naam 'Israël' meerdere betekenissen. Israël kan een aanduiding zijn voor het Joodse volk, maar bijvoorbeeld ook voor het noordelijke koninkrijk na de scheuring van het rijk. De schrijvers hadden er geen moeite mee het onderscheidt te maken, maar de lezer kan in de war raken door de meervoudige betekenissen van namen. Om verwarringen van namen te voorkomen wil ik daarom verduidelijken welke definitie ik hieronder versta. 'Kanaän' slaat op al het land dat in Jozua verovert wordt. Tevens versta ik onder Kanaän het gebied van het vroege koninkrijk, voordat er een scheuring plaatsvond. Uit Kanaän komen 'Juda' voort en 'Israël', het zuidelijke en het noordelijke koninkrijk. De 'Joden' zijn de groep mensen die Kanaän innemen en bewonen. Na de scheuring van het rijk heten de inwoners van Juda de 'Judeeërs' en de inwoners van Israël de 'Israëlieten'.

Ik zal het boek Deuteronomium niet behandelen in mijn MA-these vanuit thematische oogpunten. De boeken Jozua, Richteren, 1&2 Samuël en 1&2 Koningen spelen zich namelijk allemaal af in het ‘beloofde land’ Kanaän, waar dat in Deuteronomium niet het geval is. Veldslagen die gevoerd worden in deze boeken zijn bedoeld ter verovering en later ter verdediging van het land dat Yahweh Zijn volk beloofd heeft.

De tijd die beschreven wordt in de bronnen strekt zich uit van grofweg 1200 tot 586, voor Christus welteverstaan. Alle hierna genoemde dateringen zijn dan uiteraard ook voor het jaar 0.

Als er Bijbelteksten worden geciteerd, dan zal dit in de regel uit de Nieuwe Vertaling van het Nederlandse Bijbelgenootschap uit 1951 zijn. Wanneer een andere vertaling wordt geraadpleegd om iets te verduidelijken, dan wordt dit vermeld in een voetnoot.

Hoofdstuk 1: Inleiding op de bronnen

Het eerste hoofdstuk is een inleiding op de bronnen. Om te beginnen wordt de term 'historiografie' nader bekeken. Wat werd in het Oude Israël hieronder verstaan? Als dit eenmaal geschetst is volgt de vraag wat de Dtr was, een auteur of redacteur. Ten slotte wordt de vraag gesteld wanneer de DtrH gedateerd dient te worden. In hoofdstuk 2 zal ik nader ingaan op de vraag hoe historiografie bij de Dtr tot uiting komt in zijn theologie. In dit hoofdstuk is het van belang te schetsen wat verstaan moet worden onder het begrip historiografie in het Oude Israël.

'Historiografie' in het Oude Israël

De betekenis van het concept 'historiografie' heeft in de loop van de geschiedenis in afwisselende tijden en plaatsen een andere lading gehad. Om de bronnen daarom beter te begrijpen is het in de eerste plaats belangrijk om nader te definiëren wat de Dtr verstaat onder historiografie. Wat verstaan we onder historiografie in de DtrH en wat betekent dit?

Onder historiografie in het Oude Israël moeten we enerzijds de vorm en compositie van bij elkaar horende bronnen in de Bijbel verstaan, zoals de DtrH. Anderzijds gaat historiografie net zo goed over de inhoud van de bronnen. De auteur heeft een visie op de geschiedenis die gereflecteerd wordt in zijn werk.[1] In het Oude Israël heeft historiografie een drieledig doel. In de eerste plaats wordt geschiedschrijving gebruikt om de gezamenlijke identiteit te verklaren. Ten tweede brengt men de aard van de huidige situatie in beeld aan de hand van het verleden. Ten slotte bestaat de opvatting dat aan de hand van het verleden een uiteindelijk doel gesuggereerd kan worden (teleologie.)[2]

---

[1] John van Seters, *In Search of History – Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History* (New Haven & London: Yale University Press, 1983), 209.

[2] John van Seters, "Historiography in Ancient Israel", in: Lloyd Kramer & Sarah Maza (red.), *A Companion to Western Historical Thought* (Malden: Blackwell, 2002), 15; John H. Walton, *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament – Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible* (Grand Rapids: Baker Academic, 2006), 232-236.

Auteur of redacteur?

Als we de compositie van de DtrH nader bekijken dan vallen twee elementen op. Ten eerste bestaat het geheel uit meerdere genres. Zo bestaat een deel van de bronnen uit een verzameling aaneengeschakelde verslagen van bijvoorbeeld individuele helden, zoals te vinden in Richteren. Andere delen van de bronnen vormen weer een aangesloten verhaal met een kop en een staart, zoals de geschiedenis van Saul, David en Salomo van 1 Sam 8 tot 1 Kon 11. De rest van 1 Kon en 2 Kon bestaat vervolgens uit een genre dat qua stijl grenst aan de uit het Nabije Oosten bekende koninklijke annalen. Daarnaast is soms een lied te onderscheiden, zoals het 'Lied van Deborah'.[3]

Ten tweede valt het op dat in de DtrH diverse andere bronnen worden genoemd of waarnaar wordt verwezen. De Dtr verwijst in Joz 10:13 en 2 Sam 1:18 naar het zogenaamde 'Boek des Oprechten.' In 1 Kon 11:41 wordt voor meer details over de regering van Salomo verwezen naar het 'Boek der geschiedenis van Salomo.' Ten slotte vinden we de volgende standaardformulering vrijwel onafgebroken tussen 1 Kon 14 en 2 Kon 25 na beschrijvingen van de meeste koningen van Juda en Israël:

> "Het overige van de geschiedenis van *(...)*, en alles wat hij gedaan heeft, is dat niet beschreven in het boek van de kronieken der koningen van *(Juda/Israël)*?" [Eigen parafrasering.]

Het lijkt er sterk op dat de Dtr zijn werk heeft opgesteld aan de hand van oudere bronnen. Vanwege het verschil in genres kan vrijwel zeker gesteld worden dat de Dtr grote delen van bronnen letterlijk over heeft genomen. Was de Dtr de auteur van de DtrH of een redacteur?

W.M.L. de Wette[4] en J. Wellhausen[5] zien in de Dtr als een redacteur, hij is verantwoordelijk voor de vorm van het raamwerk en de theologische boodschap. Volgens

[3] Richt 5
[4] W.M.L. de Wette, *Beiträge zur Einleitung in das Alte Testament* (Halle, 1806)
[5] J. Wellhausen, *Prologomena zur Geschicthe Israels* (Berlin, 1886)

Hugo Gressmann[6] moet de Dtr vooral gezien worden als historiograaf; hij ordent het materiaal en voorziet het van een chronologisch raamwerk.[7]

M. Noth [8] houdt er een andere visie op na. Hij stelt dat de schrijver van Deuteronomium en Jozua dezelfde auteur is als de schrijver van Richteren, 1&2 Samuël en 1&2 Koningen. Volgens Noth reproduceert de Dtr de bestaande en beschikbare literaire bronnen en voorziet deze van passages die de verhalen op elkaar aan laten sluiten. De Dtr maakte hier een bewuste keuze bij. Volgens Noth is er één Dtr en is deze geen redacteur, maar een auteur. Hij dateert de DtrH op 562, het jaar dat Jojakin vrij wordt gelaten uit zijn ballingschap (2 Kon 25: 27-30).[9] Noth vergelijkt de werkwijze van verzamelen, selecteren en ordenen met de werkwijzen van Hellenistische en Romeinse historici.[10]

John van Seters[11] meent dat de Dtr zowel een auteur als redacteur moet zijn geweest. Hij ziet in Dtr zelfs de eerste werkelijke historicus van de Westerse beschaving. De Dtr zou geen oudere bronnen in zijn werk hebben geïncorporeerd. Daarbij zou de DtrH vooral fictief zijn.[12] Er zijn enkele problemen met een aantal van zijn conclusies. Zo houdt hij onvoldoende rekening in zijn boek met theorieën die ontwikkelt zijn na Noth[13] en is de conclusie dat de DtrH fictief is te negatief. Daarbij ziet hij de rol van Josia's hervormingen volledig over het hoofd.[14] [15]

Dit neemt niet weg dat Van Seters een zeer nuttige bijdrage aan het debat heeft geleverd. Van Seters vergelijkt het werk van Dtr met Griekse historiografie en beweert dat de Dtr een doel had met zijn werk, namelijk "to wrote an account to Israel of its past."[16] Van Seters weegt de Dtr af tegen Griekse historiografie en laat zo zien dat Dtr zowel een auteur was als een redacteur die de bestaande tradities weet te smeden tot een doorlopend werk.[17]

---

[6] H. Gressmann, *Die älteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels* (Göttingen, 1910)
[7] John van Seters, "The Deuteronomist – Historian or Redactor?" in: Yairah Amit, Ehud ben Zvi, Israel Finkelstein & Oded Lipschits (red.), *Essays on Ancient Israel in its Near Easten Context – A Tribute to Nadav Na'aman* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2006), 368.
[8] Martin Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien* (Tübingen, 1957)
[9] Steven L. McKenzie, "Deuteronomistic History", *ABD 1* (New York: Doubleday, 1992) 161.
[10] Van Seters, "The Deuteronomist – Historian or Redactor?", 368-369.
[11] John van Seters, *In Search of History – Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History* (New Haven & London: Yale University Press, 1983)
[12] Van Seters, *In Search of Israel*, 317-321.
[13] Zie hieronder: 'Noth's theorie aangevuld: een tweede Dtr', pagina 10-11.
[14] Zie hieronder, pagina 10.
[15] McKenzie, "Deuteronmistisc History" *ABD 1*, 167.
[16] Van Seters, *In Search of Israel*, 354-362.
[17] McKenzie, "Deuteronmistic History" *ABD 1*, 167.

Datering van de DtrH

Nu duidelijk begint te worden dat de Dtr eerdere bronnen gebruikte rijst de vraag wanneer de DtrH tot stand kwam. In de bronnen zijn verschillende aanwijzingen te vinden die elk iets zeggen over een datering. Gezamenlijk vormen deze aanwijzingen een duidelijk beeld over de totstandkoming van de DtrH.

1) Etymologieën, gezegden en dateringen

In de boeken Jozua en Richteren zijn in de eerste plaats veel verhalen te onderscheiden waar een verklaring (etymologieën) wordt gegeven voor bijvoorbeeld een plaatsnaam, een etnografisch gegeven of een religieus instituut. Zo wordt er gesteld in Joz 4:9 dat Jozua twaalf stenen op elkaar heeft gestapeld toen het volk Israël de Jordaan overstak met de Ark des Verbonds. In Joz 5:9 wordt de betekenis van de plaats Gilgal uitgelegd, waar volgens de bron een verbondsvernieuwing heeft plaatsgevonden tussen Yahweh en Zijn volk. Andere verklaringen voor plaatsnamen vinden we in het geval van de ruïnes van Ai (Joz 8:28) en Chorma (Richt 1:17) of een opgerichte steen om een overwinning op de Filistijnen te gedenken (1 Sam 6:18). Deze etymologieën zijn te herkennen aan formuleringen als "(…) tot op de huidige dag" of "(…) daarom noemde men die (…)".

In etymologieën wordt er een verklaring gegeven voor de volkeren die leefden naast de Joden. Deze verhalen verklaren waarom deze inheemse volkeren niet zijn verslagen en uitgeroeid ten tijde van de verovering van Kanaän. In Joz 9 lezen we over de Gibeonieten die een verbond met de Joden sloten. Op andere plaatsen is er te lezen dat bepaalde volkeren niet verslagen zijn (Joz 13:13; 16:10; Richt 3:1-4). Tevens worden er verklaringen gegeven voor religieuze instituten of gebruiken, zoals het priesterschap te Dan (Richt 18:30-31) of het jaarlijkse rouwproces voor de dochter van Jefta (Richt 11:39-40). Op andere plaatsen wordt ten slotte een verklaring gegeven over het bestaan van bepaalde gezegden, zoals het moment dat Saul afscheid neemt van de profeet Samuël (1 Sam 10:12):

> "(…) – Daarom is het tot een spreekwoord geworden: Is Saul ook onder de profeten?"

Etymologieën zijn niet per definitie betrouwbaar en daarom omstreden. Een gegeven verklaring niet waar hoeft te zijn. Het kan immers ook een hedendaagse gedachte of gebruik geprojecteerd zijn op het verleden, een anachronisme. Dat neemt echter niet weg dat we hieruit voorzichtig kunnen opmaken dat de Dtr bezig moet zijn geweest *na* al deze gebeurtenissen, want hij blikt terug op het verleden. Daaruit volgt dat de DtrH tot stand moet zijn gekomen na het koningschap van Saul.

Dit argument wordt mijns inziens versterkt omdat er meerdere aanwijzingen zijn te vinden in de bronnen waar sprake is van een datering. Richteren 18:1 en 19:1 vermelden respectievelijk "In die dagen was er geen koning van Israël (…)" en "Nu gebeurde het in die dagen, toen er geen koning van Israël was (…)". In deze teksten wordt geen absolute datering gegeven, maar een relatieve datering. We kunnen uit deze teksten opmaken dat de Dtr terugblikt op het verleden, het heden waar de Dtr zich in bevindt is ten tijde van de koningen.

2) *Geografie*

Een tweede groep aanwijzingen die iets zeggen over de datering van de DtrH zijn de geografische gegevens. Op diverse plaatsen in de bronnen wordt de geografie van Kanaän beschreven. Het omvangrijkste voorbeeld is de verdeling van Kanaän over de stammen, zoals beschreven wordt van Joz 13 tot Joz 19. Het detail van de bronnen doet sterk vermoeden dat de gebruikte bron door Dtr moet zijn geschreven door een in Israël of Juda wonende auteur. Wellicht is de bron geschreven voor de ballingschap (pre-exilisch), aangezien een deel van het volk weggevoerd na 586. We kunnen echter niet beweren dat de DtrH daarom ook per definitie pre-exilisch moet zijn, dat zou te kort door de bocht zijn.

3) De benaming van de Joden

Een derde aanwijzing is de benaming voor de Joden. Na de dood van Salomo scheurt het rijk en ontstaan twee koninkrijken, Israël en Juda. Voor de scheuring van het rijk was het gewoon aan te geven bij een Jood uit welke stam hij afkomstig was, zoals we zien bij de introductie van bijvoorbeeld Saul (1 Sam 9:1-2) of van de individuele rechters in Richteren (o.a. Otniël in Richt 3:9). Na de scheuring van het rijk is het echter gewoon om afkomst aan te duiden aan de

hand van een van de twee rijken, zowel voor de koningen van de twee rijken als voor grote groepen mensen. Deze conventie is terug te vinden in het schrijven van Dtr:

> "Hij [Saul] monsterde hen te Bezek; er waren driehonderdduizend *Israëlieten* en dertigduizend *Judeeërs*." [1 Sam 11:8; eigen parafrasering]

4) Het koningschap van Josia

Aan de hand van de vorige argumenten is beargumenteerd dat de Dtr geleefd moet hebben in de tijd van de post-Davidische koningen (928 – 586). Een nauwkeuriger datering – tevens een bevestiging van aangedragen argumenten – zien wetenschappers in de "vondst" van een "wetboek" (2 Kon 22:8) ten tijde van het bewind van koning Josia van Juda (640 – 609). Er wordt beweerd dat de gevonden tekst een deel van het boek Deuteronomium bevat (Deut 6-8, 12-26, 28)[18] De vondst zou het beginpunt zijn van een reeks van hervormingen onder Josia die worden beschreven in 2 Kon 23. Er wordt aangenomen dat de Dtr laat zevende eeuw bezig is geweest met het opstellen van de DtrH uit de eerdere bronnen.[19]

Het valt met deze theorie in het achterhoofd echter direct op dat 2 Kon niet ophoudt bij de beschrijving van Josia's koningschap, er volgen nog twee hoofdstukken waarin de laatste 23 jaar van Juda beschreven worden voor de val in 586. Dit doet vermoedens rijzen: of de hiervoor beweerde theorie klopt niet, of er moet nog een latere redactie zijn geweest.

Noth's theorie aangevuld: een tweede Dtr

Met de beweringen van M. Noth was de discussie rond de Dtr en de DtrH niet afgesloten. A. Jepsen[20] komt tot een soortgelijke conclusie als Noth, ook hij ziet in de Dtr een auteur en geen redacteur. Von Rad[21] is dezelfde mening toegedaan, al ziet hij in het boek Jozua nog wel een redacteur.[22]

---

[18] Van Seters, "Historiography in Ancient Israel", 17.
[19] Ibidem, 17.
[20] A. Jepsen, *Die Quellen des Königsbuches* (Halle, 1956)
[21] G. von Rad, *Deuteronomiumstudie* (Göttingen, 1962)
[22] Van Seters, "The Deuteronomist – Historian or Redactor?", 370-371.

De discussie gaat een nieuwe richting op na de beweringen van F.M. Cross[23] en R. Smend.[24] Cross stelt dat er een dubbele redactie is geweest in de DtrH, een pre-exilische redactie ten tijde van Josia (Dtr1) en een redactie ten tijde van de ballingschap (Dtr2).[25] Smend meent dat er in de DtrH drie redacties te vinden zijn: DtrG (*Geschichtswerk*), DtrN (toevoegingen m.b.t. de Wet van Mozes) en DtrP (voegt in het bijzonder profetieën over einde van de koningshuizen toe).[26] Uit de theorieën van deze exegeten zijn de zogenaamde Cross-school en Smend-school gekomen.

De Cross-school draagt de volgende argumenten aan voor een dubbele redactie:

1. De uitdrukking "(…) tot de huidige dag" impliceert het bestaan van het koninkrijk Juda waar Dtr1 werkte.
2. De tekst van Dtr1 toont in vergelijking met epigrafische bronnen uit dezelfde tijd aan dat de syntaxis overeenkomt, wat betekent dat de redactie van Dtr1 pre-exilisch moet zijn.
3. De beschreven 'annalen' van 1 Kon 14 tot 2 Kon 25 geven aan dat Dtr1 toegang moet hebben gehad tot officiële documenten en dus pre-exilisch moet zijn.
4. Er wordt een sterke link gelegd tussen het koningschap van Josia en David. De bronnen zijn lovend over Josia's daden, hij is een held in de grootte van David en Mozes. Dit doet vermoeden dat Josia Dtr1 opdracht gaf om de DtrH te schrijven.[27]

We kunnen de conclusie trekken dat Dtr1 ten tijde van Josia's koningschap actief moet zijn geweest. Dtr1 schrijft zeer positief over Josia van Juda door hem te vergelijken met David. De val van het noordelijke rijk Israël, is volgens Dtr1 volledig te wijten aan de zonde van de koningen tegenover Yahweh (2 Kon 17). Israël wordt negatief neergezet. Daaruit kunnen we vrij zeker concluderen dat Dtr1 een Judeeër moet zijn geweest.[28]

Een tweede redactie, Dtr2, ziet de Cross-school vooral in de structuur van 2 Kon 24-25, deze verschilt sterk van de rest van de twee boeken Koningen. Daarnaast zijn er literaire bewijzen dat sommige delen van Koningen van later hand zijn. De conditionele beloftes aan

---

[23] F.M. Cross, "The Themes of the Book of Kings and the Structure of the Deuteronomistic History" in: F.M. Cross (red.), *Canaanite Myth and Hebrew Epic. Essays in the History of the Religion of Israel* (Cambridge, 1973)
[24] R. Smend, "Das Gesetz und die Völker. Ein Beitrag zur deuteronomistischen Redaktionsgeschichte" in: H.W. Wolff (red.), *Probleme biblischer Theologie. Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag* (München, 1971)
[25] Ik ben het eens met de theorie van Cross en navolgers dat er de DtrH tot stand is gekomen in twee fasen.
[26] Van Seters, "The Deuteronomist – Historian or Redactor?", 371-372; Erik Eynikel, *The Reform of King Josiah and the Composition of the Deuteronomistic History*, Oudtestamentische Studiën 33 (Leiden: Brill, 1996), 12-13.
[27] Dit overzicht wordt gegeven in:Eynikel, *The Reform of King Josiah*, 15-16.
[28] Ibidem, 359-361.

het Davidische koningshuis – waar het rijk alleen zal blijven voortbestaan als de koning Yahweh volgt – worden als derde sterke argument gezien voor een exilische redactie.[29]

De argumenten die worden aangedragen door de Smend-school zijn veel minder sterk. Diverse teksten worden door verschillende exegeten uit de school anders geclassificeerd, wat de theorie van een redactie in drie fasen ondergraaft. Door een afnemend aantal publicaties uit de school is af te leiden dat de theorie steeds minder aangenomen wordt als aannemelijk.[30]

Conclusie

In deze inleiding op de bronnen is de vraag naar voren gekomen wie de Dtr was of waren en of de Dtr gezien moet worden als een auteur of redacteur. We hebben gezien dat de Dtr eigenlijk bestaat uit twee schrijvers. Dtr1 was een Judeeër die schreef ten tijde van Josia. We kunnen de eerste versie van DtrH dateren tegen het einde van de zevende eeuw. Ten tijde van de ballingschap hebben er toevoegingen plaatsgevonden op DtrH door Dtr2, zoals de laatste jaren van het rijk (2 Kon 24-25). Daarnaast is de theologische boodschap van ongehoorzaamheid aan Yahweh en de consequenties hierop heroverwogen en in de bronnen verwerkt.

Noth heeft mijns inziens een sterk punt door te wijzen op de werkwijze van personen uit de Oudheid die wij ‘auteurs’ of ‘historici’ noemen. Men dient niet te vergeten dat het concept van intellectueel eigendom in de Oudheid niet bestond. Zodoende was het algemeen geaccepteerd dat een schrijver parafrases van anderen kopieerde en hier teksten of gedachtegangen aan toe voegde. Dit neemt echter niet weg dat beide Deuteronomisten ook redacteurs waren, zoals Van Seters aantoont in zijn studie. De Deuteronomisten waren dus zowel auteur als redacteur.

[29] Ibidem, 17.
[30] Er is geen ruimte hier dieper op in te gaan. Zie voor een overzicht, argumenten en publicaties: Eynikel, *The Reform of Josiah*, 20-30.

Hoofdstuk 2: de Bijbelboeken nader besproken

In het vorige hoofdstuk is ter sprake gekomen hoe de DtrH tot stand is gekomen en wie de schrijvers zijn. Daarnaast is er een aanzet gegeven op de vraag uit wat voor soort bronnen de DtrH bestaat. In de subparagrafen in dit hoofdstuk aangaande de individuele Bijbelboeken zal het een en ander besproken worden over het door de Dtr gebruikte bronnenmateriaal.

In het vorige hoofdstuk is tevens ter sprake gekomen wat er verstaan moet worden onder historiografie in het Oude Israël. Historiografie gaat niet alleen over de inhoud en de compositie van de bronnen. Evengoed moet onder historiografie de bedoeling van de tekst verstaan worden, de Dtr had een doel voor ogen met zijn geschiedenis.[31]

In dit hoofdstuk ga ik eerst nader in op de thematiek en opbouw van de DtrH. Vervolgens worden de afzonderlijke Bijbelboeken behandeld. Door middel van de aparte kopjes "synopsis" en "structuur" moet duidelijk worden waar de bronnen inhoudelijk over gaan en hoe ze in elkaar steken. Er zal worden gekeken naar enkele thema's die verband houden met de theologie van Dtr. Verder is er per boek aandacht voor de veldslagen en andere momenten van strijd die beschreven worden.

Boodschap van de DtrH

Thematiek

Zoals vermeld in het eerste hoofdstuk gaat de DtrH uit van de veronderstellingen uit Deuteronomium, het wetboek dat werd gevonden in de dagen van Josia. Deze vondst omvat een proloog (Deut 6-8) waarin een verhaal wordt beschreven over de goede daden van Yahweh tot de voorvaderen van de Joden. De trouw van Yahweh voor zijn volk staat centraal. Deut 12-26 bestaat uit een verzameling wetten, dit is het wetboek waar over gesproken wordt in 2 Kon 22:8. Deut 28 omvat een verzameling van zegenformules en vervloekingformules.[32]

Meerdere malen wordt er in deze gedeelten van Deuteronomium gehamerd op het belang van het houden van de wetten van Yahweh. Dat de Joden in Kanaän wonen is geen

[31] Zie pagina 5.
[32] John van Seters, "Historiography in Ancient Israel", 17.

garantie dat zij veilig zullen zijn. De enige garantie voor leven in vrede is volgens Deuteronomium het houden van het convenant.[33] Het hoofdthema in de DtrH is daarom de reeks van voortdurende verwijzingen naar het convenant. Dit wordt gedaan door een hernieuwd convenant (Joz 24) of door richters en profeten die fungeren als boodschappers van Yahweh.

Opbouw

De DtrH begint in Jozua met de intocht in het 'beloofde land' Kanaän. Deze intocht wordt beschreven als een gouden eeuw, de mensen zijn volledig gehoorzaam aan Yahweh tijdens het leven van Jozua. Dit leidt ertoe dat het Joodse volk succes heeft met de verovering van Kanaän. Jozua waarschuwt het volk om trouw te blijven aan Yahweh (Joz 23).[34]

In de periode van de richters wordt de consequentie duidelijk wanneer het volk zich niet houdt aan het convenant. Vijanden van buiten worden door Yahweh gestuurd om de Joden te straffen en weer op het goede pad te krijgen. De richters worden door Yahweh gezonden om het volk te verlossen, waarna er een lange tijd rust is. Na het overlijden van de richter gaat het volk weer andere goden vereren waardoor de cyclus rond is.[35]

De volgende grote te onderscheiden gedeelte in de DtrH is het verhaal van de drie koningen van het verenigde Joodse koningshuis (1 Sam 8-1 Kon 11). Dit gedeelte draait om de opkomst van koning Saul en zijn twee opvolgers, David en Salomo. Volgens de Dtr kan het koninkrijk alleen stand houden als de koning gehoorzaamd aan Yahweh, deze boodschap komt tot de koningen via de monden van de profeten Samuël en Nathan. Saul wordt door Samuël gezalfd tot koning om de Filistijnen te verslaan, maar als een gevolg van ongehoorzaamheid wordt hij verworpen door Yahweh. David, een muzikant en soldaat aan het hof van Saul, vervangt de koning in de loop van het eerste boek Samuël als de gezalfde van Yahweh. David is volgens de Dtr de koning bij uitstek die Yahweh gehoorzaamt. Salomo, de zoon van David, neemt het koningschap na zijn vader over. Zijn grootste daad volgens de Dtr is de bouw van de tempel. Op een gegeven moment verzaakt ook Salomo de verering van

[33] R. Boling & G.E. Wright, "Joshua" *AB 6* (New York, 1982) 42.
[34] Van Seters, "Historiography in Ancient Israel", 17.
[35] Ibidem, 18.

Yahweh, waarna Hij het koninkrijk van Salomo straft door het op te delen in twee kleinere rijken.[36]

De rest van de DtrH (1 Kon 14-2 Kon 25) beschrijft de geschiedenis van de Davidische koningshuizen tot de val van de rijken in respectievelijk 722/721 en 586. Het hoofdthema in dit gedeelte is de voortdurende overtreding van het convenant door de koningen en de gevolgen die dit heeft. Na Salomo's koningschap wordt Jerobeam aangewezen door Yahweh als de vorst van het noordelijke rijk. Hij verzaakt echter te gehoorzamen door een staatscultus in het noorden te installeren, als straf hiervoor is zijn dynastie gedoemd onder te gaan. Manasse van het zuidelijke rijk verprutst het ook waardoor uiteindelijk het rijk wordt veroverd in 586.[37]

[36] Ibidem, 18-19.
[37] Ibidem, 19.

Jozua

Synopsis

In het eerste deel van het Bijbelboek Jozua staat de verovering van het land Kanaän centraal (Joz 1-12). Het tweede deel van het boek gaat voornamelijk over de consolidatie van Kanaän (Joz 13-22). Het boek begint in het eerste hoofdstuk met de opdracht van Yahweh aan Jozua om Kanaän in te nemen. Yahweh zal de overwinning aan de Joden schenken (v.1-6), dit zal echter alleen gebeuren als de Joden ook daadwerkelijk handelen naar de wet (v.7-9). Volgens de beschrijving komen de Joden het land binnen bij Jericho (Joz 2), waarna ze de rivier de Jordaan oversteken naar het oosten. Yahweh zorgt voor een droge overtocht (Joz 3-4). Eenmaal aan de overzijde vindt er een verbondsvernieuwing plaats door middel van een massale besnijdenis van alle mannen en wordt het Pascha-feest gevierd (Joz 5:1-12).

Vanaf dit moment treffen we in de bronnen beschrijvingen aan van de eerste veroveringen, een aantal kleinere conflicten. De zuidelijke stad Jericho wordt ingenomen (Joz 5:13-6:27), evenals Ai (Joz 8:1-29). Het grote conflict volgt als de koning van Jeruzalem, Adonisedek, zich gaat roeren met het conflict uit angst voor de groeiende invloed van de Joden (Joz 10:1-2). Hij roept een aantal koningen uit de omgeving bij elkaar om de Joden te bestrijden. Deze coalitie (v.3-5) wordt verslagen (v.6-27), waarna het zuidelijke deel van Kanaän wordt stad voor stad, regio voor regio wordt ingenomen (v.28-43). Eenzelfde verhaalconstructie zien we in Jozua 11 wanneer het noordelijke deel van Kanaän ook wordt ingenomen. Ook hier weet een coalitie van koningen de Joden niet tegen te houden. In Jozua 12 wordt een lijst van verslagen vijanden tot op heden weergegeven.

Het tweede deel van het boek Jozua, de hoofdstukken 13 tot 24, gaat over de consolidatie van het veroverde gebied. In Joz 13-19 staat de verdeling van Kanaän en het gebied ten oosten van de Jordaan onder de stammen beschreven. Alleen de Levieten krijgen geen deel van het land, zij krijgen een aantal steden toegewezen waar ze zich mogen vestigen (Joz 21).

Na een lange tijd worden de hoofden van elke stam van het volk bij elkaar geroepen te Sichem. Daar houdt Jozua, intussen een hoogbejaarde man (Joz 23:2), zijn afscheidsrede. Na de afscheidsrede volgt een verbondsvernieuwing tussen Yahweh en het volk, waar een convenant wordt opgesteld (24:1-28). Het boek Jozua eindigt met een beschrijving van de dood van Jozua en wat er daarna gebeurde met zijn lichaam (v.29-33).

Structuur van de tekst

Hoewel Jozua behoort tot de DtrH, betekent dit niet dat de gehele tekst ook van de hand van de Dtr is. Een groot deel van Jozua bestaat uit materiaal dat samengesteld is door de Priestercodex (P). P was een post-exilische groep schrijvers die materiaal toevoegden aan Jozua in de zesde of vijfde eeuw. Ze hadden veel aandacht voor rituele en cultische aspecten, evenals lijsten.

De volgende delen uit Jozua worden geïdentificeerd van de hand van P: de verspieders te Jericho (Joz 2), delen uit het verhaal van de overtocht van de Jordaan (Joz 3-4), de besnijdenis te Gilgal (Joz 5:1-12), de zonde van Achan (Joz 7), de lijst van de overwonnen koningen (Joz 12), de verdeling van het land (Joz 13-19)[38] en delen van Joz 20 en 21 over de vrijsteden en de Levietensteden.[39] Wat overblijft van de hand van Dtr is een uitgekleed Bijbelboek Jozua waarin we de opdracht van Yahweh vinden om het land in te nemen (Joz 1), de intocht in het land (delen van Joz 3-4), de innamen van Jericho en Ai (Joz 5, 8), de inname van het zuiden en het noorden van Kanaän (Joz 10-11) en de afscheidsrede van Jozua en de verbondsvernieuwing te Sichem (Joz 23-24). Voor het betoog later in deze MA-these over de aanwezigheid van Yahweh op het slagveld maakt het niet uit dat Jozua niet volledig van de hand van Dtr is. De stukken tekst waar strijd of veldslagen in beschreven staan zijn zeker van de hand van Dtr.[40]

Thematiek

<u>De verbondsvernieuwing (Jozua 24:1-28)</u>

Een belangrijk thema in het boek Jozua is het gedeelte dat bekend staat als de 'verbondsvernieuwing te Sichem' (Joz 24:1-28). In dit tekstgedeelte wordt een convenant opgesteld tussen Yahweh en het Joodse volk. Jozua spreekt namens Yahweh tot het volk.

In de verzen 2 tot en met 13 wordt de gemeenschappelijke geschiedenis van Yahweh en de voorouders van de Joden uit de doeken gedaan. Uit deze gemeenschappelijke geschiedenis moet blijken dat het voortbestaan van het volk afhankelijk is van de daden van

[38] Volgens R.D. Nelson is de landsverdeling in Joz 13-19 gebaseerd op administratieve documenten. R.D. Nelson, "Joshua – A Commentary" *OTL* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1997) 11-12.
[39] Van Seters, *In Search of History*, 324-337 geeft een uitvoerige analyse. Er is hier onvoldoende ruimte om uitvoeriger in te gaan op de materie van P.
[40] Ibidem, 327-329.

Yahweh. Hieruit blijkt dat zonder Yahweh het niet gelukt was om hier nu in Kanaän te zijn.[41] In vers 14 en 15 roept Jozua het volk op om gehoorzaam te zijn aan Yahweh. Het volk stemt hier bevestigend mee in (v.15-18), waarna er een waarschuwing volgt in vers 19 en 20 wat er zal gebeuren als het volk Yahweh verlaat. Tenslotte wordt in de verzen 25 tot en met 27 het convenant bezegeld door een herinneringssteen op te richten.

Het valt in deze passage op dat het gemaakte convenant niet voldoet aan het verwachte patroon. Specificaties over het volgen van Yahweh worden niet genoemd. Eveneens ontbreekt er een zegenformule mocht het volk Yahweh wel volgen.[42] De specificatie voor het volgen van alleen Yahweh wordt wel genoemd (v.7-8, 16).[43] Het volgen van Yahweh betekent dat men dit eerlijk en trouw doet.[44] Volgens Nelson is er wel sprake van een convenant in Jozua 24, maar de bron zelf is een verslag van het opstellen van het convenant.[45]

Aanvullende theologie aspecten rond de strijd

Eerder in dit hoofdstuk is er al gesproken over de theologie van Dtr wat betreft Yahweh en de strijd. Zoals in de hele DtrH speelt dit thema ook in Jozua een belangrijke rol, we kunnen echter wat extra zaken onderscheiden in Jozua.

Ten eerste zien we rituele aspecten rond de strijd in Jozua. Een van die aspecten is de veronderstelling dat de soldaten rein moesten zijn. Dit hield onder andere in dat ze niet seksueel actief mochten zijn in het oorlogsseizoen. Een bewijs hiervoor zien we in het verhaal rond Uriah, een soldaat die weigert gemeenschap met zijn vrouw te hebben op het moment dat hij door koning David naar huis is gehaald (2 Sam 11:9-13).[46] Een ander aspect is de zogenaamde ‘ban’. Alles wat onder de categorie van de ban valt wordt gezien als verboden om aan te raken. Deze categorie moet gezien worden in het verlengde van termen van ‘heilig’ of ‘rein’. Alles wat onder de ban valt is in het bezit van Yahweh, het behoort Hem toe.

[41] Boling & Wright, “Joshua” *AB*, 11-13.
[42] Een convenant in het Oude Nabije Oosten ziet er gewoonlijk als volgt uit: 1) Identificatie van de godheid. 2) De relatie tussen de godheid en zijn volgelingen wordt kort samengevat, dit is om de goedheid van de god te laten zien. 3) Er volgen voorwaarden: Waaraan moeten de volgelingen voldoen om de godheid niet tegen zich in het harnas te jagen. 4) Er wordt een kopie van het convenant opgesteld. 5) ‘Goddelijke entiteiten’ zijn getuige van het convenant. 6) Er volgen zegen- en vervloekingformules voor het respectievelijk gehoorzamen van het convenant en het breken. E. Mendenhall & G.A. Herion, “Covenant” in: D.N. Freedman (red.), *ABD 1* (New York: Doubleday, 1992) 1179-1202.
[43] Nelson, “Joshua”, 268.
[44] Ibidem, 275-276.
[45] Ibidem, 266-267.
[46] Boling & Wright, “Joshua”, 29-30.

Hieronder valt onder andere de krijgsbuit van de stad Jericho (Joz 6:18-20). Dat wat onder de ban valt dient niet door mensen gebruikt te worden. Achan wordt in Joz 7 gestraft omdat hij een deel van de krijgsbuit tot zich nam.[47]

Een derde te onderscheiden thema in Jozua is de ideologie rond het veroverde land. Kanaän wordt gezien als het land van Yahweh zelf (Joz 22:19, 32). De verovering van het land is de vervulling van de belofte van Yahweh aan de voorouders van de Joden (Joz 1:6; 21:43-44). De Joden hebben recht op het veroverde land, tenzij Yahweh anders mocht beslissen (Joz 24:20). Volgens Nelson wordt er des te meer waarde aan deze belofte gelegd omdat Kanaän continu onder druk stond van volkeren van buitenaf en binnenuit.[48]

Strijd en veldslagen

In het boek Jozua zijn er vier veldslagen te onderscheiden. Twee hiervan zijn gericht tegen steden (Jericho in Joz 5:13-6:27 en Ai in Joz 8). De twee andere veldslagen zijn gericht tegen coalities van koningen, respectievelijk een zuidelijke coalitie in Joz 10 en een noordelijke coalitie in Joz 11.

In het verhaal van Jericho roept Yahweh het volk op om gedurende zes dagen elke dag eenmaal rond de stadsmuur te lopen. Op de zevende dag moet het volk zevenmaal rond de stadsmuur lopen. Vervolgens stort de stadsmuur in (Joz 6: 20) en wordt de hele stad met de ban geslagen (v.21). Dit betekent dat de gehele bevolking van de stad wordt vermoord en de oorlogsbuit voor Yahweh bestemd is. In de strijd om Ai wordt de bevolking van Ai door een krijgslist buiten de stad gelokt, zij vallen vervolgens in een hinderlaag (Joz 8: 14-23). Ook deze stad wordt met de ban geslagen.

Het conflict met de zuidelijke coalitie is op te delen in twee gedeelten. Joz 10: 1-15 draait om een veldslag te Gibeon. Er wordt vermeld dat Yahweh bij de vijand meer slachtoffers veroorzaakt door hagelstenen dan de Joden slachtoffers maken met hun wapens (v.11). Yahweh zet door een wonder ook de zon een aantal uren stil totdat de Joden de coalitie verslagen hadden (v.13). In het tweede deel van het hoofdstuk (v.28-43) verovert Jozua steeds een regio voordat hij naar de volgende trekt. De vijand komt hier over als gefragmenteerd en

[47] Nelson, “Joshua”, 19-20; 101. Hoewel Jozua 7 van de hand van P is, vinden we de theologie rond de ban ook terug in Dtr (Joz 6, 8; 2 Sam 11). De fout van Achan illustreert het aspect rond de ban des te beter.
[48] Ibidem, 15-16.

niet in staat te hergroeperen. Na het zuiden vormt het noordelijk deel van Kanaän ook een coalitie tegen de Joden. Ook hier verslaan de Joden de vijand, in dit geval doordat zij de coalitie plotseling weten te overvallen (Joz 11:7-8). Vervolgens wordt ook in het noorden regio voor regio verovert.

Richteren

Synopsis

Het Bijbelboek Richteren begint met een overzicht van de gebeurtenissen van de elk van de stammen na de dood van Jozua. Het valt op aan dit eerste hoofdstuk dat de meeste stammen naast de oorspronkelijke bewoners komen te wonen, ze zijn namelijk niet in staat hen te verdrijven. Dit lijdt er toe dat een engel verschijnt in Richt 2:1-5 en er op aan dringt bij het Joodse volk om het convenant niet te verbreken zich in te laten met de gebruik en godsdienst van de oorspronkelijke bewoners.

Vervolgens begint het boek daadwerkelijk door het schetsen van een theologisch kader (Richt 2:6-3:4). De generatie die leefde ten tijde van Jozua leeft niet meer en hun nakomelingen houden zich niet aan het verbond met Yahweh uit Jozua 24 (Richt 2:10). Yahweh stuurt een vijand op het Joodse volk af om hen te straffen, waardoor het volk tot inkeer komt. Vervolgens staat er een richter op die het volk verlost van de overheerser, waarna een tijd van rust aanbreekt (v.17-18). Na de dood van de richter houdt het volk op met het houden van de geboden (v.20) en begint de cyclus van voor af aan. Dit theologisch kader fungeert als de synopsis van het boek.

Na dit theologische kader volgt een bundeling van de verhalen rond de richters. Een aantal van deze richters wordt uitvoerig beschreven, zoals Otniël (Richt 3:5-11), Ehud (v.12-30), Debora (Richt 4-5), Gideon (Richt 6-8), Jefta (Richt 10:6-12:7) en Simson (Richt 13-16). Samen met Shamgar (Richt 3:31) worden zij de ‘grote richters’ genoemd. Tussen deze verhalen door vinden we korte beschrijvingen van de zogenaamde ‘kleine richters.’ De cyclus van de richters wordt onderbroken in Richt 9 door het mislukte koningschap van Abimelek. Normaliter gesproken vechten de richters om het Joodse volk te bevrijden. Simson is een bijzonder geval omdat nergens wordt vermeld dat hij vecht om het volk te bevrijden. Simson vecht als een eenling tegen de Filistijnen, het heeft alles weg van een persoonlijke strijd.

Richteren 17 tot en met 21 lijkt niet in de structuur van het voortgaande te passen omdat er andere thema’s worden besproken en de richters geen rol spelen in deze verhalen. Richt 17 en 18 is een etiologie waar de stichting van het priesterschap te Dan centraal staat. In Richt 19 staat de verkrachting van een vrouw centraal die te gast was bij een oude man in Gibea in het gebied van Benjamin. Aangezien gastvrijheid hoog in het vaandel dient te staan, wordt dit gezien als een schandelijke daad. De stam Benjamin weiger te daders uit te leveren

als de rest van het Joodse volk dit eist. Deze daad is een opmaat tot een burgeroorlog, waar alle stammen onder leiding van Israël strijden tegen Benjamin. Uiteindelijk houdt het bloedvergieten op en wordt een eed gezworen waar het voortbestaan van de stam Benjamin wordt gegarandeerd.

Structuur

Evenals in Jozua zijn er in Richteren latere toevoegingen te onderscheiden. De eerste toevoeging vinden we gelijk in het begin van het boek Richteren, het gaat om de verzen 1:1-2:5. Deze zijn van de hand van J.[49] Daarnaast zijn de hoofdstukken 17 tot en met 21 een latere toevoeging.[50] Richt 17 en 18 moet gezien worden als een etiologie voor de verklaring van het priesterschap te Dan.[51] Richteren 19-21 is toegevoegd door J.[52] De rest van het boek (Richt 2:6-16:31) is van de hand van Dtr.

Richteren 2:6-3:4 is zoals gezegd in de synopsis een theologisch kader voor de rest van het boek. Telkens houdt het Joodse volk de wet niet waarna Yahweh een vijand stuurt om het volk te straffen. Een richter staat vervolgens op om de vijand te verslaan, waarna een periode van rust aanbreekt. Een element in dit kader dat nieuw is ten opzicht van het boek Jozua vinden we in Richt 2:22-3:4; Yahweh heeft een aantal volkeren overgelaten die de Joden op de proef stellen. Door de strijd verleren de Joden niet alleen zichzelf te verdedigen tegen de vijand (Richt 3:2), de volkeren zijn er tevens om de Joden op de proef te stellen zodat zij luisteren naar de geboden (v.4).[53] Het valt in het bijzonder op dat de vijandige volkeren niet negatief worden neergezet door Dtr.[54] Vervolgens worden de richters stuk voor stuk beschreven. Het valt op dat sommige van deze verhalen zeer uitvoerig zijn, terwijl andere richters in twee zinnen worden beschreven. Het is vrijwel zeker dat er oudere bronnen bestaan

[49] Van Seters, *In Search of History*, 337-338. De stijl van dit tekstgedeelte sluit aan bij de stijl en structuur van J. Daarnaast is het godsbeeld niet overeenkomstig met de Dtr. In het godsbeeld van J is Yahweh een antropomorfe godheid. De Dtr daarentegen houdt er een transcendente godheid op na. We zien dit vooral terug in de wijze waarop Yahweh spreekt: in Richt 1:2 spreekt Hij tot de stammen (een grote groep mensen) waar in het werk van Dtr Yahweh spreekt tot het volk via een intermediair (profeet, richter, koning).
[50] Ibidem, 345.
[51] R.G. Boling, "Judges", *AB 6A* (New York: Doubleday, 1964) 258; S. Niditch, "Judges – A Commentary", *OTL* (Louisville, Westminster John Knox Press: 2008) 180.
[52] Boling, "Judges", 278-279.
[53] Van Seters, *In Search of History*, 342-343.
[54] Niditch, "Judges", 55-56.

hebben die gebruikt zijn door Dtr. Sommige verhalen of legenden worden uitvoerig beschreven, andere richters lijkt de Dtr alleen te kennen van horen zeggen.[55]

Ten slotte valt aan Richteren op dat er lange perioden van vrede zijn na het optreden van een richter. Als al deze rustjaren echter bij elkaar worden opgeteld, dan kan dit chronologisch gezien helemaal niet, de periode tussen de intocht in Kanaän en Sauls koningschap wordt geschat op grofweg 175 jaar. De opgetelde som uit Richteren gaat hier ruimschoots overheen.[56] Boling stelt dat de Dtr gaten in zijn informatie had en daarom tot schattingen kwam.[57] Kurht is van mening dat het in Richteren om lokale conflicten gaat met lokale helden. Zo konden de gebied naast elkaar gedurende een lange tijd rust hebben en kunnen de dateringen door Dtr kloppen.[58] Niditch en Van Seters menen ten slotte beiden dat het een conventie beteft.[59] De stelling van Niditch en Van Seters lijkt mij plausibel als men in het achterhoofd houdt dat de gemiddelde levensverwachting in deze tijd veertig jaar was. Het getal veertig heeft een symbolisch sterke waarde omdat we ervan uit kunnen gaan dat na het verstrijken van veertig jaren er van de vorige generatie amper nog mensen in leven zijn. Mijns inziens wordt dit argument versterkt omdat de uittocht uit Egypte volgens de traditie ook veertig jaar geduurd zou hebben. Het getal veertig staat zo symbolisch voor een hele lange tijd. Als er dus veertig jaar rust is na het optreden van een richter, dan is er een hele lange tijd geen oorlog.

Thematiek

Betekenis van een richter

Hoewel de personages die het Joodse volk leiden richters worden genoemd, is hiermee niet direct duidelijk wat het ambt van richter inhoudt. De Nieuwe Bijbel Vertaling geeft een hint wat dit ambt inhoud, hier heet het boek niet Richteren, maar Rechters. Daarmee wordt duidelijk dat een richter iemand is die op een bepaalde wijze recht spreekt. Het woord rechter

[55] Van Seters, *In Search of History*, 343-344.
[56] De intocht in Kanaän wordt gedateerd op grofweg 1200 en het koningschap van Saul wordt gedateerd rond 1030-1020. Amélie Kuhrt, *The Ancient Near East – c. 3000 – 300 BC*, Vol. II (New York: Routledge, 1995) 440-441. Daarentegen is de opgetelde som van de jaren vrede gedurende de periodes van de richters ruim 300 jaar.
[57] Boling, “Judges”, 23, 34-35.
[58] Kuhrt, *Ancient Near East*, 441.
[59] Niditch, 58; Van Seters, *In Search of History*, 345.

komt echter maar eenmaal voor in het boek, namelijk in Richt 11:27. Hier wordt echter niet geduid op Jefta, maar is 'Rechter' een verwijzing naar Yahweh.[60] [61]

In Richteren 2 vinden we een antwoord op de vraag wat een richter is. Een richter is ten eerste een leider die in zijn gedrag handelt naar het convenant. De richter heeft als taak het Joodse volk aan te sporen loyaal te blijven aan Yahweh (Richt 2: 17, 19). De richter is ten tweede iemand die militaire zaken regelt en het volk naar de overwinning leidt tegen de vijandige overheerser (zie onder andere: Richt 3:9, 6:14, 8:22). Ten derde is een richter een intermediair[62] tussen de mensen en Yahweh, de richter verkondigt de boodschap van Yahweh. Ten slotte heeft een richter ook taken met betrekking tot de rechtspraak.[63]

De richters worden gezien als helden die opkomen voor de marginalen. Zelf hebben de Richters vaak ook een marginale achtergrond of vreemde eigenschappen. Jefta was de zoon van een prostituee (Richt 11:2), wat betekende dat hij geen patroon had die hem onder zijn hoede nam.[64] Simson werd geboren door ingrijpen van Yahweh, want zijn moeder was onvruchtbaar tot zij van Simson zwanger was (Richt 13:3).[65] En Ehud was linkshandig (Richt 3:15), dit werd gezien als onnatuurlijk.[66]

De Geest des HEEREN

Een tweede terugkerend thema is de bijstand die enkele van de richters krijgen door de zogenaamde 'Geest des HEEREN'. Wat moeten we precies verstaan onder dit fenomeen? Niditch meent dat de Geest des HEEREN te maken heeft met charisma.[67] Boling houdt er een andere mening op na en omschrijft het als een onpersoonlijke kracht die ervoor zorgt dat een normaal mens onvoorstelbare daden kan verrichten.[68] Jefta weet door de Geest des HEEREN

[60] Het betreft hier weer de NBG.
[61] Boling, "Judges", 5.
[62] Deborah vervult als richter de functie van profetes. Zij ontvangt boodschappen van Yahweh en geeft deze door. Richt 4:4.
[63] Niditch, 131; Boling, "Judges", 1-3.
[64] Boling, "Judges", 197
[65] Ibidem, 142; Boling, "Judges", 219.
[66] Boling, "Judges", 86; volgens Niditch is linkshandigheid een ideaal wapen tegen de meerderheid die rechtshandig is. Een soldaat wordt getraind naar wat de vijand waarschijnlijk in zijn vechtarsenaal heeft, dus getraind om rechtshandige tegenstander te slim af te zijn. Linkshandigheid is zo een strategisch voordeel. Niditch, 57.
[67] Niditch, 2.
[68] Boling, "Judges", 81, 138.

de overwinning te behalen (Richt 11: 29).[69] Gibeon en Otniël behalen de overwinning op de vijand door de Geest des HEEREN, al wordt verder niet genoemd in welk opzicht zij sterker werden.[70] Persoonlijk denk ik dat beide mannen moed moeten hebben gekregen door de Geest des HEEREN. Gibeon blaast namelijk direct na de komst van de Geest des HEEREN om de aanval te beginnen. Vervolgens volgen de andere strijders Gibeon. Gibeon ging dus voorop. Simson dan wordt door de Geest des HEEREN bovennatuurlijk sterk.[71] Hij doodt een leeuw met zijn blote handen (Richt 14:6) en slaat dertig mannen dood te Askelon (Richt 14:19). Later zorgt de Geest des HEEREN er voor dat Simson zo sterk wordt dat hij zijn ketenen verbreekt en daardoor ook nog eens ongehavend uit de strijd komt (Richt 15:14). In deze tekst biedt de Geest des HEEREN bescherming.[72]

Strijd en veldslagen

In Richteren worden zeven veldslagen en momenten van strijd beschreven. Een van deze verslagen over de strijd na Jozua's dood vinden we in Richteren 1. In Richteren 20 wordt de burgeroorlog beschreven. Beide stukken bron zijn echter niet van de hand van de Dtr. Voor het doel van de MA-these heeft het geen zin deze verhalen uitvoerig te behandelen.

Wat overblijft zijn een vijftal verhalen van veldslagen waar de richters een rol spelen. Otniël bevecht Kusan-Risataïm van Mesopotamië, we lezen dat Yahweh Otniël de vijand "in zijn macht gaf" (Richt 3:10). Dit is een veelvoorkomende formulering in de DtrH. Het betekent dat Yahweh Zijn goedkeuring verleende waardoor de Joden de vijand overwinnen. In het verhaal van Ehud komt eenzelfde formulering voor. Ehud doodt de koning van Moab door een list: hij is linkshandig en vermoord de koning. De koning vermoedt niet dat Ehud op zijn rechterheup een kort zwaard draagt (Richt 3:21). Daarna verslaat Ehud met zijn leger een groot leger van sterke mannen.

In Richteren 4:15 staat Yahweh Debora en Barak bij op het slagveld door het kamp van de vijand in verwarring te brengen. Het Joodse leger valt de verwarde en vluchtende mannen van Sisera in de rug aan (Richt 4:15-16). In het verhaal rond Gideon in Richt 7:22

[69] Ibidem, 207.
[70] Ibidem, 81, 138.
[71] Ibidem, 230, 232.
[72] Ibidem, 238-239.

zien we eenzelfde motief; hier brengt Yahweh het leger van de Midjanieten in verwarring waarna zij elkaar in deze staat doden. Weer wordt daarna een achtervolging ingezet.

Het laatste verslag van een strijd is te vinden in de verhalen rond Simson. Zoals al gezegd in de synopsis vecht Simson als individu tegen de Filistijnen. Simson wordt bijgestaan door de Geest des HEEREN en hij vecht met de meest wonderlijke wapens. Zo doodt Simson duizend Filistijnen met een ezelskaak (Richt 15:16) en gebruikt hij de pilaren in de tempel van Dagon om de tempel in te laten storten (Richt 16:29-30).

1 & 2 Samuël

Synopsis

De boeken Samuël zijn op te delen in twee grote delen. 1 Samuël draait voornamelijk om de vorming van de monarchie. In 2 Samuël staat de periode van Davids koningschap centraal.

1 Samuël begint met de geboorte van Samuël en zijn roeping om een dienaar van Yahweh te worden (1 Sam 1-3). Het verhaal van Samuël wordt onderbroken door een mislukte campagne tegen de Filistijnen waar de ark des verbonds buit wordt gemaakt door de Filistijnen (1 Sam 4). De ark wordt later teruggestuurd door de Filistijnen omdat deze voor ziektes en ander onheil zorgde (1 Sam 5-6). Er wordt een tijdsprong van twintig jaar in het verhaal gemaakt, Samuël richt Israël op dat punt in het verhaal. Het volk bekeert zich opnieuw tot Yahweh en de Filistijnen worden verslagen (1 Sam 7).

Wederom wordt er een tijdsprong gemaakt, waarna Samuël een oude man is geworden. Hij slaagt er niet in een geschikte richter te vinden, mede hierdoor vraag het volk om een koning (1 Sam 8). Saul wordt gekozen en gezalfd tot koning (1 Sam 9-10) en in eerste instantie is hij succesvol in het onderdrukken van de vijanden (1 Sam 11-14). Saul verzuimt echter zich aan Yahweh's opdracht te houden om een overwonnen vijand de ban op te leggen, waarna Yahweh hem verwerpt (1 Sam 15). Yahweh zoekt een nieuwe koning achter Sauls rug om en vindt deze in David (1 Sam 16).

David wordt aangesteld als hofmuzikant om Sauls boze geest te temmen (1 Sam 16) en bouwt vanaf het moment dat hij Goliath verslaat (1 Sam 17) een militaire carrière op. Saul is echter jaloers op David en probeert hem meerdere malen te vermoorden, dit leidt tot Davids vlucht. David krijgt in deze periode twee maal de kans Saul te doden, maar hij doet dit niet (1 Sam 24, 26). Uiteindelijk sterft Saul op het slagveld (1 Sam 31).

2 Samuël begint met David die de koning wordt van Juda, het zuidelijke deel van het koninkrijk. Isobet, een zoon van Saul, is koning van het noordelijke deel van het rijk. Een strijd tussen de twee vorsten breekt uit. Gaandeweg wordt David steeds sterker (2 Sam 2) tot op het punt dat hij koning van het gehele rijk is (2 Sam 5).

Het koningschap van David loopt voorspoedig, de ark des verbonds wordt naar Jeruzalem gehaald (2 Sam 6) en Yahweh doet de belofte dat Hij het koningshuis van David zal bevestigen (2 Sam 7: 12-16). Het keerpunt tijdens het koningschap van David is zijn

affaire met Batseba, een getrouwde vrouw (2 Sam 11). David toont weliswaar berouw, toch is hij vanaf dit moment een speelbal in plaats van dat hij zelf de beslissingen neemt. Dit zien we sterk terug in de episode van de opstand van Absalom, een zoon van David die tevergeefs probeert het koningschap op te eisen met geweld (2 Sam 13-19). 2 Samuël sluit met de bestraffing van David door Yahweh omdat hij een volkstelling pleegde te houden (2 Sam 24).

Structuur

De structuur van 1 & 2 Samuël bestond al in grote lijnen voordat Dtr hiermee aan de slag ging. Het is opvallend hoe spaarzaam de toevoegingen van Dtr zijn op de tekst. De toevoegingen zijn dan wel weer heel typisch: het betreft verwijzingen naar het convenant (1 Sam 8:8), teksten met betrekking tot Yahweh in de strijd (1 Sam 17, 20:11-17) of toevoegingen rond de theologie van de DtrH (2 Sam 7).[73]

De structuur van 1 & 2 Samuël is op te delen in vier eerdere bronnen. De eerste bron is het verhaal rond de ark des verbonds (1 Sam 4:1-7:1, 2 Sam 6). De ark wordt meegenomen door de Filistijnen nadat zij de Joden verslagen hebben. De ark bracht hen niets anders dan onheil en werd teruggezonden. De terugkeer van de ark staat centraal in deze bron.[74] De Dtr incorporeerde deze bron in de DtrH omdat de centralisatie van de cultus voor Yahweh een van de centrale thema's in het werk is.[75]

Na het verhaal rond de ark vormen de verhalen rond Saul (1 Sam 8-15, bron 2) en David (1 Sam 16-2 Sam 5) respectievelijk de tweede en de derde bron. Het verhaal van Saul bestaat uit een verzameling materialen. De verzameling omvat het geboorteverhaal van Saul, zijn kroning en enkele verhalen rond de strijd.[76] De auteur van de geschiedenis van David probeert een claim te maken: David is gekroond tot koning, dit was de wil van Yahweh. De

[73] P. Kyle McCarter, "I Samuel", *AB 8*, 15-17.
[74] McCarter, "I Samuel", 24-25.
[75] Van Seters, "Historiography in Ancient Israel", 19. Josia probeerde tijdens zijn bewind de afgodsdiensten af te schaffen en de cultus van Yahweh centraal te stellen. Het verhaal rond de ark des verbons is de claim op de bijzondere betekenis van het voorwerp. Hoewel dit een van de elementen is in de theologie van DtrH, wordt deze voor de rest van de MA-these niet behandeld. Mijns inziens is de relevantie tussen dit thema en de ideologie rond de strijd te verwaarlozen.
[76] McCarter, "I Samuel", 26-27.

auteur claimt dat David niet het koningschap op een illegitieme manier heeft onttrokken van Saul.[77]

De laatste bron is de zogenaamde 'hofgeschiedenis van David' (2 Sam 9-20; 1 Kon 1-2). Dit verhaal wordt ook wel het 'opvolgingsverhaal' genoemd, wat de lading mijns inziens beter dekt. Het verhaal verklaart hoe Salomo de wettige opvolger van David is geworden. In deze bron zit het geboorteverhaal van Salomo verwerkt (de affaire van David met Batseba, 2 Sam 11) en wordt verhaald waarom zijn oudere broers Absalom (2 Sam 13-19) en Adonia (1 Kon 1) niet David hebben opgevolgd. Volgens L. Rost (1926) behoort de hofgeschiedenis van David niet tot het originele corpus van de DtrH, maar is het een latere toevoeging. In de hofgeschiedenis van David wordt David niet afgeschilderd als de ideale monarch, terwijl hij deze status wel heeft in het werk van de Dtr.[78] Rost vraagt zich af hoe de Dtr deze bron in de DtrH had kunnen verwerken zonder het beeld van David als ideale monarch aan te tasten en de daarbij horende verwijzingen van goede koningen die in hun daden lijken op David.[79] De hofgeschiedenis wordt gedateerd op de vijfde of vierde eeuw. In die tijd hoopte een deel van de Joden op een hernieuwd koningschap. De hofgeschiedenis zou een reactie zijn van antimonarchisten.[80] Het betreft een latere toevoeging.

Thematiek

Beoordeling van het koningschap

Het koningschap wordt in 1 Sam 8 niet bijzonder positief beschreven. De kritiek is op te delen in twee argumenten. Ten eerste is Yahweh bedroefd om het feit dat de mensen liever een koning willen dan Yahweh als hun Koning (v.6-9). Ten tweede heeft het koningschap extra druk op de mensen tot gevolg. Gezonde mannen zullen dienst moeten doen in het leger en van de opbrengsten van het land zal een deel afgestaan moeten worden voor het koningshuis (v.10-18).

[77] Ibidem, 27-28.
[78] 1 Kon 15:5: "(…) omdat David gedaan had wat recht is in de ogen des HEREN, en zolang hij leefde niet was afgeweken van iets, dat Hij hem geboden had, behalve in de zaak van de Hethiet Uria." Dit is onder andere in conflict met de volkstelling uit 2 Sam 24 en de episode rond Absalom waar David niet overeenkomt als een krachtig vorst maar een koning waar onder de neus complotten tegen hem gesmeerd worden.
[79] These Rost samengevat in: Van Seters, *In Search of History*, 278.
[80] Van Seter, "Historiography in Ancient Israel", 21-22.

Toch besluit het volk dat zij een koning wensen. Welke redenen hadden zij hier toe? Het volk ziet het als een voordeel in militaire termen, want het leger trekt samen uit.[81] Hertzberg wijst er mijns inziens terecht op dat de instelling van de monarchie leidde tot de vorming van een professioneel leger.[82] Dit zou volgens M.C. Lind een reactie zijn op de dreiging van de Filistijnen.[83]

Vanuit theologisch oogpunt heeft de Dtr een groot bezwaar tegen de monarchie. De monarchie wordt doorgegeven van vader op zoon, het gevaar zit hem er in dat dit niet per definitie geld dat de zoon ook Yahweh trouw zal volgen. Een richter wordt gekozen op zijn gehoorzaamheid aan Yahweh.[84] Profeten komen op in deze tijd, puur om de koning op zijn slechte daden te wijzen indien nodig.[85] Dit theologisch concept rond gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid van de monarchen dient in het achterhoofd gehouden te worden om 1 & 2 Samuël en met name 1 & 2 Koningen te begrijpen. Dit betekent volgens de Dtr niet dat individuele koningen per definitie slechte daden doen.

Strijd en veldslagen

In de boeken Samuël staan veel veldslagen vermeld. Er is een duidelijk aanwijsbare grote vijand, namelijk de Filistijnen (1 Sam 4, 7:2-17, 14, 17; 2 Sam 5:17-25). Het grote conflict met de Filistijnen begint wanneer de Joden verslagen worden (1 Sam 4). Er wordt gedacht dat hierdoor de zogenaamde "Filistijnse verdrukking" is begonnen.[86] Zowel Saul als David bevechten de Filistijnen. Het meest bekende verhaal rond het conflict met de Filistijnen lezen we in 1 Sam 17. Hier bevecht de jonge David de Filistijnse reus Goliath. David doodt Goliath met zijn eigen zwaard nadat hij hem buiten bewustzijn heeft gebracht door hem te raken met een steen uit zijn slinger. Naast de oorlogen met de Filistijnen vinden we conflicten in de tijd

[81] 1 Sam 8: 20; Hans Wilhelm Hertzberg, "I & II Samuel", *OTL*, 160.
[82] Hertzberg, 72.
[83] 1 Sam 7:2-17; Millard C. Lind, *Yahweh is a Warrior – The Theology of Warfare in Ancient Israel* (Scottdal: Herald Press, 1980) 96.
[84] Hertzberg, 73-74.
[85] 2 Kon 12: Nathan tikt namens Yahweh David op zijn vingers omdat hij niet van Batseba af kon blijven en overspel heeft gepleegd. Hoewel dit verhaal een onderdeel is van de 'hofgeschiedenis van David', illustreert dit het gemaakte punt.
[86] Kurht, *The Ancient Near East*, 440. Kurht dateert het begin van de "Filistijnse verdrukking" in de elfde eeuw, rond 1060-1050.

dat David zijn koningschap aan het uitbreiden is met Isobet (2 Sam 2) en een dynastiek conflict met zijn zoon Absalom (2 Sam13-19).[87]

Meerdere malen zien we in de bronnen het wonderbaarlijk ingrijpen van Yahweh op het slagveld. In 1 Sam 7:2-17 zorgt Yahweh voor verwarring in het Filistijnse kamp door het te laten onweren. Een soortgelijke constructie treffen we aan in 1 Sam 14:15, een aardbeving in het Filistijnse kamp zorgt voor zoveel verwarring dat Jonathan en zijn schildknaap kunnen ontsnappen uit dit kamp. In de traditie van de richters wordt Saul in 1 Sam 11:6 gegrepen door de geest Gods. In de andere verhalen spreekt Yahweh tot Saul of David, waar Hij de belofte doet dat de vijand aan de koning overgeleverd zal worden. Jonathan krijgt ten slotte een teken van Yahweh of hij wel of niet in de aanval moet gaan als hij met zijn schildknaap in het Filistijnse kamp is (1 Sam 14:6-15).

[87] Het dynastieke conflict is een post-Dtr toevoeging uit de vijfde of vierde eeuw. Deze veldslag neem ik niet mee in de analyse in hoofdstuk 3.

1 & 2 Koningen

Synopsis

De Bijbelboeken 1 & 2 Koningen beginnen op het moment dat David al een oude man is. De troonsopvolging zal niet lang meer op zich laten wachten. Adonia, een zoon van David, eist overmoedig de troon op. David steekt hier echter een stokje voor en hij wijst Salomo als de volgende koning aan (1 Kon 1:28-30). Salomo zet Adonia af, de oude elite wordt vermoord of wacht eenzelfde lot als Adonia (1 Kon 1:50-2:46). Salomo wordt neergezet als een groot koning, naast zijn rijkdom (1 Kon 10) wordt hij geprezen om zijn wijsheid (1 Kon 3) en grootheid (1 Kon 4). Onder Salomo wordt in Jeruzalem de tempel van Yahweh gebouwd (1 Kon 5-8) en ingewijd (1 Kon 9).

Aan Salomo's succes komt een eind wanneer hij zich laat verleiden door meerdere van zijn vrouwen om tot afgoderij over te gaan. Naast afgoderij maakt Salomo maakt hier nog twee fouten: hij trouwt inheemse vrouwen (contra de wet in Deut 7:1-6) en hij leidt het volk door zijn afgoderij de verkeerde kant op (Deut 17:14-20).[88] Als straf bepaalt Yahweh dat het rijk na Salomo in tweeën zal scheuren. Achia, een profeet van Yahweh, wijst Jerobeam aan als koning van Israël en doet hem uit de doeken hoe de scheuring plaats zal vinden (1 Kon 11:27-39). De zoon van Salomo, Rechambeam, wordt koning over Juda en krijgt de steun van Benjamin. Jerobeam wordt koning van de overige tien stammen (1 Kon 12:1-24).

Na de inwijding van de tempel in 1 Kon 8 centraliseert de verering van Yahweh zich in Jeruzalem. Na de scheuring van het rijk probeert Jerobeam een eigen staatscultus in te stellen door gouden kalveren te smeden (1 Kon 12:25-32). Vermoedelijk probeerde Jerobeam zo een einde te maken aan de jaarlijkse pelgrimage – ook vanuit het noordelijke rijk – naar Jeruzalem in Juda.[89] De Dtr neemt hem dit zeer kwalijk via de mond van een 'man Gods' (1 Kon 12:33-13:34) en ziet dit als afvalligheid van Yahweh. Volgens de Dtr zal het Israëlische koningshuis deze afvalligheid met zich meedragen tot de val van het rijk in 722/721.

De rest van 1 & 2 Koningen (1 Kon 15-2 Kon 25) verloopt volgens een vast schema. Meestal worden de koningen van zowel Juda als Israël kort en bondig beschreven waarbij zij allen langs het theologisch kader van de Dtr worden gelegd. Dit gaat volgens een vaste formule: een koning "deed wat kwaad is in de ogen des HEREN" of hij "deed wat recht is in

[88] Marvin A. Sweeney, "I & II Kings – A Commentary", *OTL* (Louisville: Westminster John Knox Press) 12.
[89] Van Seters, *In Search of History*, 313-314.

de ogen des HEREN". De koningen van Israël doen volgens de Dtr uitsluitend alles wat Yahweh verboden heeft. Bij de koningen van Juda is het wisselend; er zijn vorsten die voldoen aan het kader van de Dtr terwijl anderen verkeerd doen.

Israël houdt als soevereine staat op te bestaan nadat het Assyrische rijk het land verovert en van Hosea een schatplichtige marionet maakt (2 Kon 17:3). Hosea participeert in een samenzwering en wordt vervolgens afgezet door de koning van Assyrië (v.4). Ook Juda krijgt te maken met het Assyrische rijk dat voor de deur staat, zoals te lezen is in de belegering van Jeruzalem (2 Kon 18-19). Na deze episode wordt Manasse koning van Juda. Volgens de Dtr deed hij zoveel kwaad in de ogen van Yahweh dat Yahweh besloot het om ook Juda te laten vallen (2 Kon 21:12-15).[90] De koningen na Manasse, Josia en Jojakim, hielden de wetten van Yahweh bij uitstek juist wel. Ondanks dit alles valt Juda als Sedekia door Nebukadnezar wordt afgezet (2 Kon 24:18-25:26).

Structuur

Evenals in de andere boeken uit de DtrH bestaat ook 1 & 2 Koningen uit een verzameling van eerdere bronnen. De inhoud van de Salomo-bronnen (1 Kon 3-11) is al uitvoerig aan het woord gekomen in het voortgaande. Naast de verhalen rond Salomo zijn er nog een aantal grote bronnen te onderscheiden in 1 & 2 Koningen. Naast de aandacht voor Josia waaruit we de totstandkoming van de eerste versie van de DtrH halen[91], wordt het koningschap van Hezekia (2 Kon 18-20), Jehu (2 Kon 9-10) en Achab (1 Kon 16:29-22:40) zeer uitvoerig beschreven.

Wanneer de koningen worden beschreven, dan is dit volgens een vastgesteld patroon. Om te beginnen wordt de naam van de koning genoemd, de leeftijd van zijn aantreden en het aantal jaren dat hij geregeerd heeft. Daarnaast volgt er altijd de evaluatie waar al over de gesproken is: de daden van de koning zijn goed of slecht in de ogen van Yahweh. Vervolgens

[90] Volgens Marvin A. Sweeney wordt Manasse tot een zondebok gemaakt voor de val van Juda. De zonden van Manasse worden namelijk gekoppeld aan de zonden van de noordelijke koningen. Zo wordt de verwoesting van Jeruzalem theologisch gelegitimeerd. De Dtr probeert zijn lezers dit idee te laten accepteren. Het is daarnaast nodig om de daden van Josia er goed vanaf te laten komen. Josia, als vermoedelijke opdrachtgever voor de vorming van de eerste DtrH, moet uit de verf komen als een smetteloze koning (zie ook 2 Kon 22-23). Marvin A. Sweeney, "King Manasseh of Judah and the problem of theodicy in the Deuteronomistis History" in: Lester L Grabbe (red.), *Good Kings and Bad Kings*, Old Testament Studies 393 (London & New York: T&T Clark, 2005) 273.

[91] Zie hoofdstuk 1.

volgt er een beschrijving van de daden tijdens het bewind van de koning, deze voldoen aan minder strikte regels dan het voortgaande. Het betreft enkele belangrijke momenten uit het koningschap. De beschrijving is beknopt. Het derde en laatste element is een verwijzingen naar begrafenis en de kronieken van de koningen van Juda of Israël. De Dtr verwijst hier zeer vermoedelijk naar andere bronnen.[92]

De beschrijving van de overige koningen lijkt veel weg te hebben van de schrijfstijl zoals we die kennen uit de koninklijke annalen uit het Assyrische rijk. Er zijn echter een aantal verschillen te benoemen. In de eerste plaats valt het op dat er ook gesproken wordt over gewelddadige machtsovernames.[93] Deze machtswisselingen komen bij voorkeur voor in het koningshuis van Israël.[94] De Dtr geeft aan dat hier niet alleen sprake is van een usurpator, hij verbindt deze gebeurtenissen met de voortdurende slechtheid die er in het huis Israël is sinds het koningschap van Jerobeam.[95] Dat brengt mij bij het tweede punt van verschil: over wat ogenschijnlijk koninklijke annalen lijken ligt een laag theologisch vernis van de Dtr. De beschreven daden van de koning zijn selectief en worden gezien in termen van 'goed' of 'kwaad' ten opzichte van Yahweh. Zo wordt het verzaken of aanpakken van de offerhoogten voor andere goden dikwijls genoemd, evenals het bestaan van gewijde palen. Maar daden voor zijn eigen prestige als militaire overwinningen of bouwwerken worden niet genoemd.

Ten slotte is er naast de bronnen over de koningen – al die niet proza of schematisch – nog een groep bronnen. Deze bronnen zijn een verzameling legenden van de profeten uit de tijd van de koningen. Met name Elia en Elisa worden uitvoerig besproken. Volgens Van Seters zitten er kritische elementen in deze bronnen op het koningshuis. De bronnen zouden niet geschreven zijn aan het hof of iemand die gelieerd is aan het hof, maar daarbuiten.[96] Een voorbeeld hiervan is Elia die de priesters van Baäl een lesje wijst. Achab wordt zo terechtgewezen om zijn afgodspraktijken (1 Kon 18:20-46). Deze bronnen zijn behouden in de DtrH omdat zij passen bij de Dtr's theologie van gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid naar Yahweh.[97]

---

[92] Sweeney, "I & II Kings", 8; Burke O. Long, "1 Kings – With an Introduction to Historical Literature", *FOTL* 9 (Grand Rapids: Eerdmans, 1984) 22.
[93] Van Seters, *In Search of History*, 298.
[94] Nadab wordt afgezet en vermoord door Basa (1 Kon 15:25-32), Ela wordt afgezet en vermoord door Zimri (1 Kon 16:8-14) en Zimri overkomt vervolgens hetzelfde als Omri het stokje overneemt (1 Kon 16:15-20).
[95] Long, "1 Kings", 170; Sweeney, "I & II Kings", 196, 200, 202.
[96] Van Seters, *In Search of History*, 303.
[97] Ibidem, 305. Er zitten in dit corpus van bronnen ook legenden waar het hele koningshuis niet aan de orde is (2 Kon 2, 4-8).

Thematiek

Het doel van 2 Kon 17

Een opvallende passage in 2 Koningen tussen alle 'koninklijke annalen' door is een interpretatie van de geschiedenis in 2 Kon 17:7-23. De passage komt direct na de val van het noordelijke rijk (v.1-6) en kan gezien worden als een conclusie. In de verzen 7 tot en met 12 wordt een opsomming gegeven van de zonden die de Israëlieten hebben begaan tegenover Yahweh. Onder die zonden vallen het bouwen van offerhoogten en gewijde palen (v.9-10). Daarnaast onderhielden zij afgodendiensten (v.12). Verder op in de tekst worden zonden genoemd als het dienen van de Baäl, het aanbidden van gouden kalveren en waarzeggerij (v.16-18). In de verzen 13 tot en met 17 probeert Yahweh, bij monde van de profeten, het volk tot inkeer te laten komen. Uiteindelijk verwerpt Yahweh Israël, dit leidt tot de verovering door Assyrië in 722/721 (v.20-23).

Wat voor doel heeft de Dtr voor ogen gehad toen hij deze passage voltooide? In de eerste plaats vraagt de Dtr zich af wat het karakter van Yahweh is. Is Yahweh een kwade god of doet Hij kwade daden? Als de Dtr aangeeft dat dit niet zo is, dan luid de volgende vraag: hoe heeft het zo ver kunnen komen? De Dtr wil met deze passage aanduiden dat de Yahweh in zijn recht staat, ondanks de vernietiging van het noordelijke koninkrijk.[98] Het zijn de mensen die geen gehoor hebben gegeven aan het convenant. Yahweh heeft zelf aanschouwt wat er is gebeurt. Hij is niet alleen toeschouwer, maar treed ook op in de functie van rechter.[99]

Strijd en veldslagen

Hoewel 1 & 2 Koningen onderdeel is van de DtrH, wordt er over veldslagen op een andere wijze gesproken dan in de andere bronnen. Ten eerste worden de veldslagen minder gedetailleerd beschreven. Ten tweede staan er in de bronnen ook beschrijvingen van veldslagen waar er niet eens melding wordt gemaakt van Yahweh. Mijns inziens heeft dit ten eerste te maken met de beoordeling van het koningschap door de Dtr. We moeten niet vergeten dat de Dtr een theologische visie heeft en deze projecteert in zijn verwoordingen op de koningen.

[98] Sweeney, "I & II Kings", 389.
[99] Ibidem, 395.

Wanneer een koning volgens de Dtr "kwaad doet in de ogen des HEEREN", dan luistert de koning niet naar Yahweh's geboden en dus ook niet naar Zijn boodschappers, de profeten.[100] Yahweh steunt vervolgens de koning niet in hun momenten van strijd[101], uiteindelijk valt Israël nadat Hosea als laatste koning zich niet richt tot Yahweh (2 Kon 17). Een koning daarentegen die de wetten van Yahweh houdt, zal de profeten van Yahweh raadplegen.[102] In de bronnen zien we vervolgens dat Yahweh de koningen te hulp schiet op het slagveld. Het beleg door de Assyrische vorst Sanherib wordt doorbroken door een engel (2 Kon 19) en koning Joas van Juda krijgt de overwinning toegezegd door Elisa die spreekt voor Yahweh (2 Kon 13). Dat Yahweh zelf ervoor kiest om alleen de koningen bij te staan die trouw aan Hem zijn wordt mijns inziens des te duidelijker wanneer Elisa spreekt tot Joram:

> "Toen zeide Elisa: Zo waar de HERE der heerscharen leeft, in wiens dienst ik sta, als ik geen rekening wilde houden met Josafat, de koning van Juda, dan zou ik op u geen acht slaan of naar u omzien." (2 Kon 13:14)

Het tweede element waardoor de stijl van de veldslagen in 1 & 2 Koningen verschilt met de rest van de DtrH komt mijns inziens door de structuur van de bronnen. Koningen bestaat uit beknopte schematische overzichten van de koningen van de twee rijken. De Dtr verwijst voor een uitvoeriger beschrijving van de daden van de koningen telkens naar de kronieken van de koningen van Juda en Israël. Het beknopte karakter komt als we naar de veldslagen kijken vooral tot uiting bij Amasja van Juda (2 Kon 14:7) en Josia (2 Kon 23:33-35). Beide koningen deden wat recht is in de ogen van Yahweh, maar Yahweh's naam wordt niet genoemd in de beschrijving van hun oorlogen tegen respectievelijk de Edomieten en de Egyptenaren. De veldslagen zelf zijn bijzonder beknopt. We moeten echter niet de theologie van de Dtr vergeten. De koningen handelden overeenkomstig de wetten van Yahweh en volgens de theologie van de Dtr zou Yahweh de vorsten dan niet in de steek laten. Mijns inziens vond de Dtr deze constructie blijkbaar voldoende. Er dient wel gezegd te worden dat dit type verslagen van slagvelden moeilijk behandeld kan worden in het volgende hoofdstuk.

---

[100] Achab bijvoorbeeld wil niets weten van de profeten, het zijn onruststokers in zijn ogen. Micha profeteert alleen maar onheil over Achab (1 Kon 22:8).

[101] Zie de strijd tussen Basa van Israël en Aram (1 Kon 15), interne dynastieke conflicten in 1 Kon 16 of de strijd die Joram en zijn zoon Achazja voeren (2 Kon 8).

[102] 2 Kon 3: 11 "Maar Josafat vroeg: Is hier geen profeet des HEREN om door hem de HERE te raadplegen?"

Literaire constructies rond goddelijke interventie zijn niet uit deze teksten te destilleren omdat de slagvelden zo beknopt worden beschreven.

Conclusie

In dit tweede hoofdstuk zijn de Bijbelboeken individueel besproken. Vanwege de hoeveelheid van het materiaal was het ook noodzakelijk om uitgebreid de aandacht te besteden aan de inhoud van de bronnen. Van de individuele boeken zijn beschrijvingen van de inhoud en de slagvelden het boek het meest eigen. Met de kopjes 'structuur' en 'thematiek' heb ik geprobeerd om te kijken naar de overkoepelende thematiek door een brug te slaan tussen de Bijbelboeken.

Er bestaat een sterke onderlinge verwevenheid tussen de individuele boeken. Er is een thematisch kader geschetst in dit hoofdstuk en er is aandacht besteed aan een aantal kernteksten van de DtrH. Deze kernteksten zijn de verbondsvernieuwing in Jozua 24, het theologisch kader van het richterschap in Richteren 2:6-3:4, de kijk op het koningschap in 1 Samuël 8 en de evaluatie van de Dtr rond de val van het noordelijke rijk in 2 Koningen 17.

Men dient in het achterhoofd te houden dat bij het lezen van alleen de individuele Bijbelboeken de achterliggende theologie van de Dtr niet duidelijk naar voren komt. Er bestaat een sterke onderlinge verwevenheid in de bronnen, niet alleen qua structuur of behandeling van veldslagen, maar vooral vanwege de overkoepelende thematiek. John van Seters had de inspanningen van de Dtr niet beter samen kunnen vatten:

> "(…) the real achievement of the Deuteronomistic history writing was the skillful way in which the material was organized within a framework and a chonology. All the various elements – legends, historical narratives, anecdotes, annals and religious legens – make up its flesh and blood so that the past comes alive."[103]

[103] Van Seter, *In Search of History*, 228.

Hoofdstuk 3: De aanwezigheid van Yahweh op het slagveld

Inleiding

In het vorige hoofdstuk stond de theologie van de DtrH centraal. We hebben gezien dat de Dtr de theologische boodschap van het wetboek uit Deuteronomium als kader heeft genomen voor de vorming van de DtrH. In het werk staat de verwijzing naar het convenant tussen Yahweh en het volk centraal. De Dtr stelt dat de bevolking en de leider(s) van het volk worden getoetst aan de wet. Er zal vrede zijn wanneer de Joden het verbond met Yahweh onderhouden en hem trouw zijn. Omgekeerd zend Yahweh een vijand wanneer men van Hem afdwaalt, het volk is dan in gevaar.

Deze theologie van de Dtr leidt tot de volgende veronderstelling: als een slag wordt gewonnen, dat is dit omdat het volk het convenant met Yahweh houd. Als het volk dit convenant niet houdt, dan gebeurt het omgekeerde. Yahweh is toornig en zal het volk niet bijstaan op het slagveld. Vervolgens verliezen de Joden de slag. Deze veronderstelling zou consequent moeten zijn.

In dit hoofdstuk staat de toetsing en invulling van deze veronderstelling centraal. In het eerste deel van het hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van het wetenschappelijke debat. Wie heeft zich beziggehouden met de theologie rond goddelijke interventie op het slagveld of verwante onderwerpen? Welke methodes hebben deze wetenschappers gebruikt? Tot welke conclusies kwamen zij? In het tweede deel van het hoofdstuk staat de methode van het eigen onderzoek en theoretisch kader centraal. Dit onderdeel wordt afgesloten met een korte uitleg van het door ondergetekende opgestelde model.

Het derde onderdeel van dit hoofdstuk is een synthese van het bronnenmateriaal waar het model nader wordt uitgewerkt. Ik betrek daarnaast in de synthese Assyrische bronnen waar epifanieën in voorkomen en wetenschappelijk onderzoek hiernaar om het model van epifanieën in de DtrH verder toe te kunnen lichten. Ik heb de Assyrische bronnen in eerste instantie gekozen omdat zij contemporain zijn aan de Bijbelse bronnen. De Assyrische bronnen zijn tot stand gekomen tussen circa 1100 en circa 600. Eerder hebben we gezien dat de DtrH te dateren is rond het einde van de zevende eeuw, we zien echter stukken bron die ouder zijn. Ten tweede hebben de Joden tijdens oorlogen contact gehad met Assyrië (2 Kon

9, 17, 19, 25), het is zeer aannemelijk dat de Joodse traditie elementen uit de Assyrische oorlogsverslagen heeft overgenomen of in elk geval er lucht van gekregen heeft. Ten slotte zien we een zekere consistentie in de bronnen, er bestaat een vast gehanteerde structuur.[104]

Het wetenschappelijke debat

In het verleden hebben diverse wetenschappers zich op heel diverse manieren beziggehouden met het onderwerp oorlogsvoering in de Bijbel. Een eerste te onderscheiden groep zijn de wetenschappers die onderzoek hebben gedaan naar de vraag of er een werkelijk bestaand instituut in Israël bestond rond heilige oorlogsvoering. De tweede groep kijkt vooral naar andere culturen in het Oude Nabije Oosten. Wat voor conventies rond goddelijke interventie op het slagveld kenden deze culturen? Zijn er bepaalde parallellen te trekken met het denken rond de interventie van Yahweh op het slagveld in het Oude Israël? De derde groep ten slotte heeft vooral geprobeerd om een theologische boodschap te vinden in de bronnen uit de Bijbel, specifiek om deze toe te passen op de theorie van de rechtvaardige oorlog of om pacifisme te verdedigen.[105]

Friedrich Schwally[106] schreef als een van de eerste moderne wetenschappers over het concept 'heilige oorlog'. Hij vergeleek het Oude Testament met andere literatuur uit het Oude Nabije Oosten en kwam tot de ontdekking dat alle culturen in deze regio dezelfde claims maakten: alle culturen zijn van mening dat hun goden meevechten op het slagveld. Schwally stelde dat in de Joodse traditie Yahweh het vechten vooral op zich neemt, het Joodse krijgsvolk komt er amper aan te pas.[107]

Gerard von Rad[108] verwerpt de term 'heilige oorlog' omdat deze volgens hem teveel wees naar de Griekse ideeën over epiphanie op het slagveld. De overeenkomsten met deze traditie waren te mager in verhouding tot de Joodse ideeën. Von Rad stelt voor de term te vervangen voor de term 'oorlog des HEEREN'. Hij ging vooral op zoek naar een bestaand instituut rond goddelijke oorlogsvoering in het Oude Israël, zijn argumenten hiervoor zijn echter zwak. Von Rad heeft wel een belangrijke bijdrage geleverd aan ons begrip van

---

[104] Zie hieronder voor een nadere uitweiding op de Assyrische bronnen.
[105] Lori L. Rowlett, *Joshua and the Rhetoric of Violence – A New Historical Analysis*, JSOTsup(Sheffield: JSOT Press 1996) 49-50.
[106] F. Schwally, *Semitische Kriegsaltertumer I: Der heilige Krieg im alten Israel* (Leipzig: Dieterich, 1901).
[107] Rowlett, *Joshua and the Rhetoric of Violence*, 51.
[108] G. von Rad, *Der heilige Krieg im alten Israel* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962).

goddelijke oorlogsvoering omdat hij inging op de literaire verwoordingen in de Bijbelse teksten die verband houden tot oorlogsvoering.[109]

Fritz Stolz[110] ontkent het bestaan van een instituut rond goddelijke oorlogsvoering voor de tijd van de monarchie. Hij beweert dat alle Joodse stammen unieke ervaringen hebben met betrekking tot het goddelijke in de oorlogsvoering. De Dtr is verantwoordelijk voor de vorming van een instituut rond het fenomeen 'oorlog des HEEREN'. De Dtr verwerkt namelijk bestaande tradities in zijn theologie.[111] De vroege tradities zouden zijn ontstaan door conflicten in de beginfase van de verovering van Kanaän met sterke Kanaänitische tegenstanders. Doordat de tegenstander zo sterk zou zijn geweest, zou het concept van goddelijke interventie zo nadrukkelijk aanwezig zijn geweest in de Joodse cultuur.[112]

M. Weippert[113] beweert echter dat dit laatste genoemde argument van Stolz niet opgaat. Het concept van een superieure tegenstander ziet hij als een conventie die voorkomt bij alle culturen in het Oude Nabije Oosten. Israël is niet de uitzondering op de regel als het komt op het denken rond goden op het slagveld. Daarnaast is Weipert van mening dat het onderscheid tussen profane en sacrale oorlogsvoering in het Oude Nabije Oosten niet werd gemaakt. Oorlog op aarde betekende automatisch dat hogere machten erbij betrokken waren.[114] Dat betekent volgens Weippert echter niet dat profane motieven geen rol speelden. Hij ziet in de Assyrische koninklijke annalen wel degelijk propaganda voor de eigen staat. Dit aspect komt met name naar voren door de intimidatie die uit gaat van deze bronnen naar culturen die Assyrië vijandig gezind zijn.[115]

M. Weinfeld[116] richt zich op de beeldspraak rond oorlogsvoering en Yahweh in de Psalmen en onderscheid enkele literaire motieven die ook in vergelijkbare teksten in het Oude Nabije Oosten voorkomen. Hij doelt specifiek op het idee dat sterren en natuurfenomenen zoals overstromingen dienen als wapens van de goden. Ziekten worden in deze teksten

---

[109] Rowlett, 51-52.
[110] F. Stolz, *Jahwes und Israels Kriege: Kriegstheorien und Kriegserfahrungen im Glauben des alten Israel* (Zürich: Zwingli Verlag, 1972).
[111] Rowlett, 51-52.
[112] Ibidem, 52-53.
[113] M. Weippert, "'Heiliger Krieg' in Israel und Assyrien: Kritische Anmerkungen zu Gerhard von Rads Konzept des 'Heiligen Krieges im alten Israel'", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 84* (1972).
[114] Rowlett, 54-56.
[115] Ibidem, 56.
[116] M. Weinfeld, "Divine Intervention in War in Ancient Israël and in the Ancient Near East", M. Weinfeld & H. Tadmor (red.), *History, Historiography and Interpretation. Studies in Biblical and Cuneiform Literatures* (Jerusalem: Magna Press, 1983).

opgevat als door de godheid afgevuurde 'pijlen' op de vijand. Ook paniek of waanzin kan worden aangewend door goden als een wapen tegen hun vijand.[117]

P.D. Miller[118] leest de verhalen van Yahweh als strijder als mythologische verhalen. Miller bekijkt met name de Psalmen en vergelijkt deze met Ugaritische mythen. Miller's doel is de correlatie tussen koningschap en goddelijke oorlog bewijzen.[119] De vergelijking die Miller trekt met Ugarit is echter beperkt omdat de Ugaritische traditie geen teksten kent over historische veldslagen waar epifanie een rol speelt. Als Miller bijvoorbeeld Assyrische bronnen had bekeken, dan was hij waarschijnlijk tot een andere conclusie gekomen. Miller heeft met dit onderzoek wel een aantal goede parallellen laten zien tussen Israël en omliggende culturen als het gaat om poëtische verwoordingen rond het idee van goden op het slagveld.[120]

Sa-Moon Kang[121] is van mening dat de gedachten rond goddelijke interventie op het slagveld hun definitieve vorm begonnen te krijgen tijdens het vroege koningschap in Kanaän.[122] Kang wil vooral aantonen dat er in het Joodse denken sprake is van een transitieperiode. In de oudste verhalen in Exodus is het vooral Yahweh die de gevechten voert. In Jozua en Richteren vechten Yahweh en soldaten naast elkaar. In de koningstijd zou Yahweh vooral een krijger zijn voor het koningshuis, Yahweh is intrinsiek verbonden aan het koningshuis.[123] Het idee van Yahweh als krijger in deze tijd vertoont parallellen met visies van andere culturen op hun goden tijdens de groei van deze rijken.[124] De these van Kang is echter zeer moeilijk te bewijzen. De bronnen die stammen uit de tijd van David zijn meerdere malen geredigeerd in de traditie van de DtrH waardoor moeilijk de oorspronkelijk tekst te onderscheiden is. Het materiaal dat voor handen is, is in zijn details en omvang te beperkt om Kang's argumentatie dicht te spijkeren.[125]

---

[117] Rowlett, 56-59.
[118] Patrick D. Miller jr., *The Divine Warrior in Early Israel* (Cambridge: Harvard University Press, 1973).
[119] Miller, *Divine Warrior*, 164.
[120] Rowlett, 59-60.
[121] Sa-Moon Kang, *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East*, Beiheft zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 177 (Berlin & New York: De Gruyter, 1989)
[122] Kang, *Divine War*, 224.
[123] Ibidem, 223-224.
[124] Ibidem, 203. Kang vergelijkt de Joodse visie op Yahweh met het concept van goddelijke strijders als Inanna-Ishtar, Marduk en Assur. Ibidem, 31-41.
[125] Rowlett, 62-63.

M.C. Lind[126] heeft in zijn onderzoek een meer theologische benadering voor ogen. Lind probeert vanuit zijn achtergrond als Mennoniet het idee van Yahweh als krijger te harmoniseren met het Mennonitische ideaal van geweldloosheid. Hij beweert dat Yahweh degene is die het werkelijke vechten doet op het slagveld.[127] Lind baseert zich op een tekst uit Deut 1:30 waar Mozes zegt:

> "Beeft niet, vreest niet voor hen. De HERE, uw God, *die voor u uit gaat, Hij zal voor u strijden* (…)" [Eigen parafrasering]

Lind vat de tekst echter verkeerd op, de tekst heeft een ander doel. In deze tekst wordt een bevel gegeven dat de Joden de wapens op moeten pakken. Mozes probeert het Joodse leger moed in te spreken door een belofte te doen, Yahweh zal meevechten. Dat betekent niet dat Yahweh al het werk uit handen neemt, het leger moet vechten. De boodschap van de tekst is minder pacifistisch bedoeld dan Lind aanneemt.[128]

Lori Rowlett wil met haar onderzoek aantonen dat het doel van de Dtr in het boek Jozua zelfdefinitie van de gemeenschap is. De retoriek die naar voren komt in de oorlogstaal van Jozua functioneert als een middel om de machtsbasis van de gemeenschap en de grenzen van het land te legitimeren.[129]

Het eigen onderzoek

Het eigen onderzoek wordt deels een interpretatief stuk. Ik ga diverse patronen in de DtrH met betrekking tot epifanieën op het slagveld proberen te categoriseren. Daarmee probeer ik de grote lijnen te onderscheiden en deze samen te voegen tot een model. De categorisering zal zijn door een literaire bril. Welke literaire constructies zien we terug in de bronnen en wat zegt dit over de theologische bril van de Dtr aangaande Yahweh op het slagveld?

---

[126] Millard C. Lind, *Yahweh is a Warrior – The Theology of Warfare in Ancient Israel* (Scottdale: Herald Press, 1980)
[127] Lind, 160.
[128] Rowlett, 65.
[129] Ibidem, 181-183.

De theologische bril omvat ten eerste de visie van de Dtr op de geschiedenis. Hij meent dat gehoorzaamheid aan de wet leidt tot de goedkeuring van Yahweh. De steun van Yahweh is vervolgens expliciet nodig om een overwinning te kunnen behalen op het slagveld. Ten tweede omvat de theologische bril het godsbeeld dat de Dtr heeft. Yahweh is een transcendent wezen, de mens zal Hem niet zien in een fysieke vorm. Dit uit zich ook in de wijze waarop Yahweh spreekt. Yahweh's boodschappen zijn vaak voor enkelen bedoeld die de functie vervullen van een intermediair. Koningen, profeten en richters zijn doorgaans de intermediairs. Afhankelijk van de situatie is een boodschap via een profeet specifiek bedoeld voor de koning of via een intermediair voor het hele volk. Het derde element van de theologische bril is het denken rond het slagveld en de aanwezigheid van Yahweh: Zijn gestalte zullen de koning, het leger en vijand nooit zien. Uit het behalen van de overwinning blijkt achteraf de interventie van Yahweh.

Tijdens het onderzoek is het me opgevallen dat andere auteurs die over dit onderwerp hebben geschreven niet via deze methode tot hun conclusies zijn gekomen. Dit is hiervoor aangegeven in het overzicht van het wetenschappelijke debat. Sommige auteurs houden zich bezig met een enkele groep bronnen binnen een van de Bijbelboeken. Zij kijken bijvoorbeeld uitsluitend naar het verhaal van de verovering van Kanaän. Daarbij proberen zij bijvoorbeeld de historische werkelijkheid of de oorspronkelijke bron te achterhalen voordat de Dtr de teksten redigeerde. Andere auteurs plaatsen de oorlogsverhalen in de Bijbel in een breder licht door ze te vergelijken met religieuze conventies van andere culturen in het Oude Nabije Oosten. Weer andere auteurs bekijken door de hele Bijbel heen verhalen over oorlogsvoering om zo tot een beter begrip te komen van theologische ideeën in de Joodse traditie.

Al deze vormen van onderzoek hebben hun zwakke en sterke punten. Door de verschillende gebruikte methoden komt men tot meerdere – vaak verassende – conclusies die elk een waardevolle bijdrage zijn aan het wetenschappelijk debat. Omdat ik me echter bezighoudt met een methode waar de literaire constructies in de theologie van de Dtr centraal staan, betekent dit dat veel materiaal over dit onderwerp dat voor handen is in eerste instantie weinig aansluiting vind op mijn aanpak. Het is dan ook zaak tussen de regels en stellingnamen van al deze literatuur door te lezen en dat wat nuttig is te herstructureren voor het eigen onderzoek.

Theoretisch kader

Om tot een model te komen rond de interventie van Yahweh op het slagveld is het van belang eerst de vragen te stellen wat verstaan moet worden onder een epifanie en onder een slagveld. H.S. Versnel heeft een artikel[130] geschreven waar hij ingaat op de vraag wat er verstaan moet worden onder een epifanie bij de Grieken en de Romeinen. Volgens Versnel vallen epifanieën onder te delen in drie categorieën. De eerste categorie omvat de zichtbare verschijningen van goden in allerlei vormen en gedaanten. Goden verschijnen als menselijke gedaanten, als dieren, als standbeelden, als geesten of in dromen.[131] Mensen die dit aanschouwen hebben door dat het gaat om een godheid, iets verraad de verschijning waar de godheid duidelijk herkenbaar is.[132]

Een tweede categorie die Versnel onderscheidt zijn de waarnemingen van goden waar de goden geen gedaante aannemen. Hierbij valt te denken aan bijzondere geuren die specifiek van de goden zou zijn, aan lichtflitsen of geluiden. Hoewel de godheid niet zichtbaar is voelt men dat de godheid aanwezig is.[133] De derde categorie ten slotte omvat alle wonderen. De Grieken hadden er moeite mee een andere oorzaak aan te wijzen dan de aanwezigheid van een godheid wanneer er een wonder gebeurde. Een wonder was dus het gevolg van de aanwezigheid van een godheid.[134] Versnel komt tot de conclusie dat een epifanie een "personal appearance of a god and his miraculous deeds" is.[135]

Mijns inziens is dit een goede werkdefinitie om mee aan de slag te gaan. Versnel's begrip van epifanie omvat namelijk zowel de onzintuiglijke – en dus indirecte – waarneembaarheid van een godheid door middel van wonderen, als zijn of haar zintuiglijke waarneembaarheid. Als we een definitie van epifanie met betrekking tot de interventie van Yahweh op het slagveld moeten opstellen, dan dienen er enkele aanpassingen gemaakt te worden aan Versnel's definitie. Ten eerste is Yahweh volgens de Dtr een transcendent wezen, een mens zal Hem nooit zien. Ten tweede moet er onder een wonder geen genezing worden verstaan. Op een slagveld is het wonder een wapen. Ten derde blijkt uit de theologie van de

---

[130] H.S. Versnel, ""What did Ancient Man see when he saw a God? Some Reflections on Greco-Roman Epiphany" in: Dirk van der Plas (red.), *Effigies Dei – Essays on the History of Religions* (Leiden & New York: Brill, 1987)
[131] Versnel, "What did Ancient Man see when he saw a God?" in: *Effigies Dei*, 51.
[132] Ibidem, 47.
[133] Ibidem, 51-52.
[134] Ibidem, 52.
[135] Ibidem, 53.

Dtr dat de aanwezigheid van Yahweh op het slagveld een gevolg is van Zijn goedkeuring. Het volk houdt het convenant of de koning doet wat goed is volgens Yahweh's maatstaven.

Een epifanie met betrekking tot de interventie van Yahweh is mijns inziens dan: een duidelijk aanwijsbaar goedkeuren van Yahweh, zij het door een gesproken boodschap, zij het door een wonder, dat de functie heeft van een wapen en dient als de doorslaggevende factor voor het behalen van de overwinning op het slagveld. Samengevat: uit de overwinning blijkt de aanwezigheid van Yahweh.

Onder een slagveld moet geen oorlog worden verstaan. Een oorlog is een periode waarin twee of meer partijen een conflict met elkaar hebben waar geweld aan te pas komt. Het geweld is een onderdeel van een oorlog. Een slagveld is daarom ook een momentopname in een oorlog, een uitbarsting van geweld waar bloed vloeit. Het geweld kan doorslaggevend zijn voor de machtsverhoudingen tussen de partijen. Slagvelden in de bronnen zijn verhalen waar het Joodse volk tegen een vijand strijd, er vloeit bloed en er is sprake van een epifanie.

Het model in het kort

In de vorige paragraaf is al aangegeven wat mijns inziens verstaan moet worden onder een epifanie op het slagveld: het betreft een ingrijpen van Yahweh door een gesproken boodschap of een wonder. In deze paragraaf wordt het model dat hier uit volgt kort uit de doeken gedaan.

De overwinning door middel van gesproken boodschappen onderscheid ik als de eerste categorie. Deze is onder te verdelen in twee subcategorieën. Enerzijds zijn er verhalen waar Yahweh de 'vijand in de handen geeft van de het volk', wat zeggen wil dat Yahweh de overwinning ongeconditioneerd zal schenken. Anderzijds zijn er verhalen waar Yahweh een opdracht geeft aan de intermediair. Deze opdracht omvat een specifieke volgorde van handelingen en dient gevolgd te worden wil de overwinning een gevolg zijn. Deze verhalen zijn dus geconditioneerd.

De tweede categorie epifanieën is het ingrijpen van Yahweh door middel van een wonder. Evenals in de vorige categorie is dit literaire fenomeen onder te verdelen in twee subcategorieën. Enerzijds zijn er de verhalen waar Yahweh een wonder als wapen inzet om slachtoffers te veroorzaken bij de vijand. Yahweh vecht niet alleen mee met Zijn volk, hij lijkt nog vóór de eerste linies uit te gaan om de eerste slag toe te brengen. Anderzijds zijn er de wonderen waar het wonder als doel heeft de vijand bijvoorbeeld te verwarren of om de

slagordes uit elkaar te drijven. De vijand wordt hier niet zelf door Yahweh gedood, Hij creëert een opening die het Joodse volk vervolgens benut om de vijand aan te vallen in hun zwakste moment. Het daadwerkelijke doden wordt gedaan door mensen en niet door Yahweh.

De derde en laatste categorie is een verzameling van verhalen waar een held optreed namens Yahweh. Deze held wordt vaak door Yahweh gesteund door middel van de eerder besproken 'Geest des HEEREN'.[136] De held heeft regelmatig de taak het Joodse volk tot inkeer te moeten brengen. In andere verhalen is de held een persoon die met zijn daden moed ontketent in de harten van de soldaten waardoor zij verder durven te vechten. Daarnaast heeft de held vaak bijzondere eigenschappen. Verder lezen we in de verhalen over de helden specifieke details over hun opmerkelijke wapentuig. We zullen zien dat er veel overlap tussen de categorieën is, in de meeste verhalen zijn meerdere van deze literaire analyses terug te vinden.

Naast het model rond epifanie is er aandacht voor enkele literaire zaken. Dit omvat de beschrijving van het Joodse volk of individuen hieruit op het slagveld en beschrijvingen van de vijand. Er wordt gekeken naar enkele structuren die regelmatig terugkomen. Hierin lezen we geen epifanie zoals in het model voorgesteld, maar we zullen zien dat zij de verhalen voorzien van details waardoor de invloed van Yahweh des te doorslaggevender zal lijken.

Epifanieën in de Assyrische koninklijke inscripties

Het is noodzakelijk enige kennis te hebben van het ideologische kader van de Assyrische bronnen om een model van de veldslagen in de DtrH te kunnen opstellen. De Assyrische ideologie moet volgens M. Liverani opgevat worden als een ideologie van het imperialistische type.[137] Liverani gaat ervan uit dat de elite voor eigen gewin een systeem van ongelijkheid hanteert tegenover zijn eigen bevolking. Het doel van de ideologie is om het beleid te presenteren als "eerlijk". De elite probeert mogelijke weerstand te voorkomen. Uitbuiting moet zo worden overgebracht in de ideologie dat het voor de benadeelden ook gunstig in de oren klinkt.[138] Daarnaast wordt een imperialistische ideologie gekarakteriseerd door de actoren een "rol" mee te geven. De elite is de groep die de ideologie propageert, de

[136] Zie hoofdstuk 2, meer specifiek de behandeling van het boek Richteren.
[137] M. Liverani, "The Ideology of the Assyrian Empire" in: Morgens Trolle Larsen (red.), *Power and Propaganda: A Symposium of Ancient Empires* (Kopenhagen: Akademisk Forlag, 1979), 297-317.
[138] Liverani, "Ideology of the Assyrian Empire", 298.

Assyrische bevolking is de ontvanger van de ideologie. De elite heeft zelflegitimatie nodig om het systeem in stand te houden, deze zelflegitimatie leidt tot een fanatieke vorm van imperialisme.[139]

Wanneer er vanuit het imperialisme actie wordt ondernomen tegen de vijand in de vorm van een oorlog, dan is er van de Assyrische ideologie altijd sprake van een gerechtvaardigde oorlog. De koning staat volledig in zijn recht geweld te ondernemen, daarbij handelt hij altijd juist. De vijand wordt standaard beschreven in termen van kwaadwillend of verdorven.[140] Zij die slachtoffer zijn van de ideologie, dat wil zeggen de vijand, ziet de Assyrische ideologie als een ideologie van terreur.[141] Door deze politieke ideologie hebben alle partijen in de Assyrische bronnen een vastgestelde rol. Zoals al gezegd wordt de Assyrische vorst beschreven als een koning die juist handelt: Zijn koningschap wordt gesteund omdat de goden hem op de troon hebben gezet en de goden vechten op het slagveld met de koning mee. Daarentegen is de vijand degene die in opstand komt tegen de Assyrische koning. De vijand is vals en niet te vertrouwen, want zij komt niet alleen in opstand tegen de koning, maar ook tegen de goden.[142]

Het is noodzakelijk kennis te hebben van de Assyrische ideologie omdat we een reflectie hiervan zien in de bronnen. Het Assyrische corpus betreft inscripties waarvan er twee soorten zijn die verband houden met de oorlog. De eerste soort bronnen zijn verslagen van slagvelden die een deel vormen van de koninklijke inscripties. In de oorlogsverhalen bestaan er in grote lijnen vaste formuleringen en is de schrijfstijl uniform.[143] In de verhalen handel de koning naar het gebod van de godheid. Hij verzamelt zijn legers en trekt op naar de vijand. Er wordt een veldslag gehouden, maar de koning ondervindt weinig tegenstand. De vijand vlucht namelijk, is bevreesd of geeft zich over bij het angstaanjagende aanzicht van de koning of een van de goden. De vijand lijdt grote verliezen. Hier blijft het niet bij: vervolgens plundert de koning de steden van de vijand en verwoest dezen.[144] In dit type bronnen treedt een epifanie op tijdens de veldslag.

---

[139] Ibidem, 298-299.
[140] Ibidem, 301.
[141] K. Lawson Younger jr., *Ancient Conquest Accounts – A Study in Ancient Near Eastern and Biblical History Writing*, JSOTsup 98 (Sheffield: JSOT Press, 1990) 66.
[142] Younger, *Ancient Conquest Accounts*, 67-69.
[143] Mordechai Cogan, *The Raging Torrent – Historical Inscriptions from Assyria and Babylonia Relating to Ancient Israel* (Jerusalem: Carta, 2008) 1-3.
[144] Rowlett, 100-101; Younger, 64.

Het tweede type bronnen zijn de zogenaamde orakel-inscripties. In deze inscripties krijgt de koning vooraf de verzekering dat hij in de oorlog zal zegevieren. Deze boodschap zendt de god tot de koning via een intermediair of de godheid spreekt zelf tot de koning.[145] In dit type bronnen treedt een epifanie op nog voordat de veldslag begint.

Epifanieën in de Bijbel gecategoriseerd: het model

Eerste categorie: wanneer Yahweh spreekt

Het eerste type epifanieën is het soort waar Yahweh spreekt. Dit type epifanieën kan tot uiting komen op twee verschillende manieren. In de eerste subcategorie garandeert Yahweh de Joden de overwinning. Dit gaat gepaard met een vaste formule waar Yahweh de vijand in de macht van de Joden geeft.[146] Deze formule staat in de teksten voordat de daadwerkelijke veldslag begint. De Dtr probeert hier mijns inziens een conventie op te zetten waar er sprake is van een onvoorwaardelijke overwinning. De vijand wordt overgeleverd aan de Joden zonder dat ze hier iets specifieks voor hebben moeten doen.

Dit type boodschap komt in de bronnen op drie verschillende manieren tot uiting. In de eerste plaats zijn er die verhalen waar Yahweh zelf spreekt. Yahweh spreekt meerdere malen tot Jozua (Joz 8:1-2, 10:8, 11:6) of tot David (1 Sam 30:8, 2 Sam 2:1, 2 Sam 5:19). In de tweede plaats zijn er die verhalen waar een intermediair spreekt namens Yahweh. Deze constructie komen we tegen als richter Ehud het volk mededeelt dat Yahweh de overwinning garandeert (Rich 3:28) en bij een niet nader genoemde profeet die koning Achab van Israël de overwinning tweemaal mededeelt (2 Kon 13, 28). Ten slotte spreekt Yahweh eenmaal via een droom. Dit is bij Gideon het geval (Richt 7:9).

Verhalen die binnen deze categorie vallen hebben vaak een contrasterend element. Wanneer Jozua tegenover de grote coalitie van zuidelijk Kanaän staat roept Yahweh Jozua juist op om niet bevreesd te zijn (Joz 10:8). De kreet staat haaks tegenover Adonisedek's angst voor de Joden (v.2).[147] Volgens Miller moeten we de oproep van Yahweh lezen als een strijdkreet, het is vooral bedoeld om het leger moed in te spreken.[148] Wanneer Yahweh David de overwinning op de Amalekieten belooft (1 Sam 30:8) dan moet in het achterhoofd

[145] Ibidem, 116-119.
[146] Boling, "Joshua", 237, 307.
[147] Ibidem, 281.
[148] Miller, 133.

gehouden worden dat David ten faveure van Saul door Yahweh tot koning verkozen is. Saul is op dat moment nog wel de koning, maar hij heeft geen contact meer met Yahweh en krijgt zo ook geen boodschappen van Hem.[149] We kunnen deze zinsnede ook nog op een andere manier lezen. David vraagt in vers 8 raad aan Yahweh. Hij vraagt of hij de Amalekieten moet achtervolgen. En zo ja, of hij ze op tijd in kan halen voordat ze met de noorderzon zijn vertrokken. Yahweh geeft vervolgens zeer stellig antwoord, de boodschap is absoluut niet multi-interpretabel.[150] Eenzelfde situatie doet zich vooral wanneer David aan Yahweh vraagt of hij moet optrekken tegen de Filistijnen (2 Sam 5:19). Ook hier is het antwoord direct en ondubbelzinnig.

De tweede subcategorie zijn de verhalen waar Yahweh spreekt, maar waar er wel sprake is van een voorwaarde. Dit type verhalen treffen we mijns inziens vijf maal aan in de DtrH. Het eerste verhaal is de val van Jericho. Het Joodse volk moet een week lang elke dag om de stad heen trekken (Joz 6:3-5). Ze moeten hierbij stil zijn en de soldaten lopen niet voorop in de processie. Het tweede verhaal betreft de opdracht van Yahweh aan Jozua om een "spies"[151] omhoog te houden tijdens de veldslag met de inwoners van Ai (Joz 8:18). Het derde verhaal draait om Jonathan en zijn schildknaap die zich in het kamp van de Filistijnen begeven. Zij vragen Yahweh om een teken, bij een gunstig teken is hun gegarandeerd dat ze de overwinning behalen wanneer ze de vijand aanvallen. Het teken valt gunstig uit en Jonathan en zijn schildknaap doden twintig Filistijnen (1 Sam 14:6-15). Tenslotte is het verhaal van koning Joas van Juda die door de profeet Elisa op de proef wordt gesteld. Hij vraagt de koning op de grond te stampen. Joas doet dit en krijgt dan pas te horen dat elke maal dat hij op de grond stampte een overwinning tegen Aram zou garanderen (1 Kon 13:20).

Het meest bekende verhaal in deze categorie is waarschijnlijk het verhaal van Gideon. Gideon heeft een groot leger verzameld van 32.000 man (Richt 7:2), maar Yahweh is van mening dat het leger te groot is. Yahweh geeft Gideon de opdracht om eerst het deel van het leger dat bang is terug naar huis te zenden en vervolgens het overblijvende leger water te laten drinken. Alleen zij die van hun handen een kommetje maken en daaruit drinken mogen mee op veldtocht. Van de 32.000 man blijver er zo maar driehonderd over (v.6). Vervolgens omsingelen de driehonderd man het kamp van de Midjanieten en gaan herrie maken. De

[149] McCarter, "I Samuel", 437.
[150] Hertzberg, 227.
[151] Een meer correcte vertaling is 'kromzwaard': Nelson, 113-115; Boling, "Joshua", 240.

Midjanieten interpreteren dit vervolgens als de komst van een gigantisch leger en slaan op de vlucht.

In de verhalen waar Yahweh een voorwaardelijke toezegging geeft draait het thema om vertrouwen. Tijdens het conflict met Jericho moeten de Joden in feite een absurd plan tot uitvoer brengen. In plaats van de stad te belegeren, te infiltreren of de vijand naar buiten te lokken om op open terrein te vechten, moeten de Joden een processie houden. De muren van de stad storten in op het moment dat de voorwaarden die Yahweh heeft gesteld zijn voldaan (Joz 6:20). Vervolgens kan het echte gevecht beginnen als het leger de stad binnentrekt. Hier wordt de trouw van Jozua door Yahweh getest, dat is de voorwaarde voor de overwinning.[152]

Voor het verhaal van Gideon geldt dit motief evengoed. In feite heeft Gideon met de formatie van een groot leger goede voorbereidingen getroffen om de Midjanieten te verslaan. Vervolgens wordt de trouw van Gideon getest door ruim 99% van het leger terug naar huis te sturen. In de tekst lezen we ook geen aanwijzingen dat de driehonderd mannen een elite-eenheid zijn. Wanneer Gideon en zijn mannen overgaan tot het maken van herrie – ze gaan in feite tot de aanval – dan vlucht niet alleen het Midjanitische leger, door ingrijpen van Yahweh ziet het leger elkaar aan voor de vijand en doden ze elkaar (Richt 7:22). Het ingrijpen van Yahweh is in feite de vervulling van de overwinning die eerder in handen is gegeven. Niditch merkt hier bij op dat uit de daad van Gideon duidelijk wordt dat alleen Yahweh de overwinning op kan eisen.[153] In feite kiest Yahweh zelf een leger.[154]

In de Assyrische bronnen vinden we verhalen waar goden voor het moment van de veldslag spreken evengoed. Evenals in de DtrH treffen we inscripties aan waar een godheid spreekt of een intermediair namens de godheid spreekt. Verhalen waar de goden de koning een test laten ondergaan om te kijken of hij trouw is zien we mijns inziens niet in de Assyrische bronnen. Ik vermoed dat dit ten eerste indirect te maken heeft met de kijk op het Assyrische koningschap in de bronnen. In tegenstelling tot de Dtr zijn de schrijvers van de koninklijke annalen niet kritisch naar hun koning. De koning is per definitie iemand die door de goden verkozen is. Hij is iemand die de relatie met de goden onderhoudt en naar hen luistert.

---

[152] Nelson, 93.
[153] Niditch, 97.
[154] Boling, “Judges”, 148.

Ten tweede hebben de verhalen in de DtrH waar trouw wordt getest een element dat de Assyriërs niet kenden in hun ideologie: zwakte. In de verhalen van Gideon en de val van Jericho moeten de Joden bereid zijn een groot leger op te geven. De Assyriërs daarentegen associeerden een groot en sterk leger met de imperialistische ideologie. Een goed functionerend leger dat overwinning na overwinning behaald werkt zelfbevestigend: de stereotype slechte vijand die de wanorde representeert wordt verpletterd.

Tweede categorie: het wonder

De tweede categorie epifanieën die zijn te onderscheiden in de DtrH is de verzameling verhalen waar Yahweh op het slagveld ingrijpt door middel van een wonder. Mijns inziens is er in deze verhalen een onderverdeling te maken op de functie van het wonder. Enerzijds zijn er verhalen waar door het wonder duidelijk slachtoffers vallen. Anderzijds zijn er verhalen waar een wonder wel indirect voor slachtoffers zorgt, maar niet het wonder zelf maakt de slachtoffers. Dit type wonderen maakt een weg vrij zodat het Joodse leger de kans krijgt de vijand te verslaan.

Er zijn vier te onderscheiden wonderen in de DtrH waar het wonder duidelijk zorgt voor slachtoffers. Het eerste wonder vinden we in de veldslag waar Jozua strijd tegen de coalitie van zuidelijk Kanaän (Joz 10). De coalitie wordt in verwarring gebracht wanneer Jozua het kamp in de ochtend overvalt, samen met zijn leger had hij de hele nacht door gemarcheerd (v.10). De coalitie had dit niet verwacht en slaat op de vlucht. Op dit moment (v.11) gaat Yahweh zich mengen op het slagveld door hagelstenen vanuit de hemel te werpen op de vijand. Er wordt bij vermeld dat de hagelstenen voor meer slachtoffers zorgden dan het wapentuig van het Joodse leger bij elkaar aan slachtoffers maakte (v.11). Yahweh gaat nog voor de eerste gevechtslinie uit om de vijand de doden, het wonder heeft de functie van een wapen.

Het tweede verhaal is de al eerder genoemde aanval van Gideon op het kamp van de Midjanieten (Richt 7). Gideon handelt zoals in de vorige paragraaf gezegd uit trouw, de vijand denkt dat er een aanval plaats vind op hun kamp. Op het moment dat de mannen van Gideon op de hoorns blazen, beginnen de Midjanieten onderling strijd te leveren. Yahweh richt “in de gehele legerplaats het zwaard van de één tegen de ander, en het leger vluchtte tot Bet-Hassitta” (v.22). Eenzelfde soort verhaal zien we ook in het verhaal van Jonathan’s

heldendaad (1 Sam 14). Het verhaal richt zich eerst op de eerder genoemde strijd van Jonathan en zijn schildknaap, waar ze twintig Filistijnen doden. Op het moment dat dit voorbij is, vindt er een aardbeving plaats (v.15). Saul komt hier achter wanneer hij op wil trekken tegen de Filistijnen en ziet dat dezen elkaar als vijanden in het kamp bevechten (v.20). De aardbeving als wonder zaait verwarring wat weer direct als gevolg de dood van vele vijanden heeft.

Het laatste verhaal waar sprake is van een wonder dat de functie heeft als wapen lezen we in 2 Kon 19:35-37. Sanherib, de koning van Assyrië, belegert Jeruzalem in 2 Kon 18-19. Verlossing komt tot stand wanneer Yahweh een engel zend om het Assyrische leger te verdelgen. Volgens de Dtr worden in een nacht tijd 185.000 soldaten door de engel omgebracht, waarna Sanherib de aftocht moet blazen.

De tweede genoemde subcategorie zijn de wonderverhalen waar het wonder fungeert om een kans te creëren waardoor het Joodse volk wint. Mijns inziens zijn er drie bronnen in de DtrH waarin dit type te onderscheiden is. De eerste bron vinden we wederom in Jozua 10. Nadat Yahweh de vijand heeft bestookt met hagelstenen, zet het Joodse leger de achtervolging in op de vijanden. Volgens de tekst zet Yahweh vervolgens de zon stil aan de hemel zodat het leger bij daglicht de vijand kan opsporen verslaan (v.13).

R.D. Nelson is van mening dat het stilzetten van de zon een poëtisch element in de tekst is om de overwinning kracht bij te zetten.[155] Volgens K. Lawson Younger is dergelijke poëzie een middel om een groot aantal gebeurtenissen te bundelen tot een enkel doorslaggevend moment.[156] Koert van Bekkum voegt in zijn dissertatie hieraan toe dat het centraliseren van de overwinning een stijlmiddel is voor de schrijver om te zeggen dat er sprake is van een hele grote overwinning.[157] De strijd wordt gecentraliseerd tot één moment. Een wonder is bij uitstek het literaire middel om dit in het verhaal te benadrukken.

De tweede bron is de strijd van Barak en Debora tegen Sisera (Richt 4). Het leger van Sisera bezit negenhonderd ijzeren strijdwagens (v.13), zijn leger is technisch gezien in het voordeel tegen de troepen van Barak. Yahweh brengt echter de troepen van Sisera in

---

[155] Nelson, 145.
[156] Younger, 215-217.
[157] K. van Bekkum, *From Conquest to Coexistence: Ideology and Antiquarian Intent in the Historiography of Israel's Settlement in Canaan* (Leide & Boston: Brill, 2011). De dissertatie heb ik niet kunnen raadplegen tijdens het onderzoek. Van Bekkum maakt dit punt in een interview in het Nederlands Dagblad op 12 juni 2010: Van der Pol, Wilfred, "'Niet alles in Jozua is echt zo gebeurd' – Promovendus Koert van Bekkum over de dubbele bodem van een Bijbelboek", *Nederlands Dagblad* (12 maart 2010)

verwarring, waarna hij moet vluchten (v.15). Barak kan vervolgens de achtervolging in gaan zetten (v.16) Dit betekent in feite dat het voordeel door technologisch betere wapens in een klap teniet wordt gedaan door het ingrijpen van Yahweh.

De derde bron is de veldslag met de Filistijnen te Mispa (1 Sam 7:2-7). In deze bron zien we een tandeloos Kanaän. De Joden hadden nog geen geïnstitutionaliseerd leger omdat het koningshuis er nog niet was, er was sprake van een leger van vrijwilligers en amateurs. De Filistijnen hadden wel professionele troepen, daarom waren zij des te meer gevreesd als tegenstanders. Het enige wapen dat de Joden hadden was gebed. Yahweh greep vervolgens in en wentelde het noodlot af. De interventie van Yahweh is het beslissende punt dat het verschil maakt.[158]

Mijns inziens grijpt Yahweh in dit type verhalen op het slagveld in om een schijnbaar onmogelijke veldslag voor de Joden om te zetten in een overwinning. De omvang van het vijand (Joz 10), het technologische gat in wapens (Richt 4) of de beruchte naam van de tegenstanders (1 Sam 7) wordt door het ingrijpen van Yahweh teniet gedaan. De Joden gaan het gevecht vervolgens niet met gelijke kansen aan, door het wonder wordt de balans juist 180 graden omgedraaid. Younger en Van Bekkum zien terecht dat in de DtrH overwinningen worden gebundeld tot een enkel moment. Mijns inziens is deze gedachte nog een stap verder door te trekken. Dit type epifanieën waar een wonder de Joden een kans geeft wordt niet alleen literair verwoord tot een enkel moment, het is tevens de specifiek aan te wijzen ommekeer in het verhaal. In de verhalen zijn absoluut al eerder signalen te vinden waar wordt gehint op een komend ingrijpen van Yahweh. In Jozua 10 grijpt Yahweh eerder in met hagelstenen, Debora krijgt de overwinning voorzegt en in 1 Samuël 7 bekeerd het volk zich wederom voordat ze gaan vechten tegen de Filistijnen. Toch moet er ergens een ommekeer in het verhaal zitten, een breuk waar de actie van Yahweh op gang komt. Ik zie deze in de momenten waar de strijd tot een moment wordt gebundeld.

In de Assyrische inscripties vinden we een tweetal typen constructies waar er sprake is van een godheid die ingrijpt. In deze eerste soort formuleringen staat de godheid de koning bij door zijn macht te laten zien:

[158] Hertzberg, 67-68.

> "(…) I [Shalmaneser III] fought with them (assisted) by the mighty power of Nergal, my leader (…)"[159]

Het gevolg van het tonen van de macht van de god of de macht van de koning is dat de vijand op de vlucht slaat of in verwarring wordt gebracht op het slagveld:

> "But the terror-inspiring sight of the great gods, my lords, overwhelmed them and they turned into madman when they saw the attack of my strong battle array. Ishtar, the Lady of Battle, who like me to be her high priest, stood at my side breaking their bows, scattering their orderly battle array."[160]

Het tweede type constructie zien we wanneer een godheid met 'wapens' verschijnt op het slagveld:

> "In my third campaign, I [Sennacharib] marched against Hatti. (…) The terrifying nature of the weapon of the god Ashur my lord overwhelmed his strong cities, (…)"[161]
>
> "With the exalted power of the divine standard which goes before me [Shalmaneser III] and with the fierce weapons which Assur, my lord, gave, I fought with them. I decisively defeated them."[162]
>
> "They marched against me to do war and battle. With the supreme forces which Assur, my lord, had given me and with the mighty weapons which the divine standard, which goes before me, had granted me, I fought with them."[163]

---

[159] Shalmaneser III: The Fight against the Aramean Coalition, vert. A Leo Oppenheim, *ANET*, 277.
[160] Esarhaddon, vert. A. Leo Oppenheim, *ANET*, 289-290.
[161] Sennacherib's Siege of Jerusalem (2.119B), vert. Mordechai Cogan, *COS II*, 302.
[162] Shalmaneser III, Kurkh Monolith (2.113A), vert. K. Lawson Younger jr., *COS II*, 262.
[163] Shalmaneser III, Kurkh Monolith (2.113A), vert. K. Lawson Younger jr., *COS II*, 264.

In deze tekstgedeelten lezen we niet af wat de wapens nu precies zijn waarover gesproken word. Betreft het hier wonderen waar Marduk, Assur of Inanna/Isthar de vijand aanvalt met een weerfenomeen zoals we dat kennen bij Yahweh? Of komt een van de goden met een hemels leger daadwerkelijk meestrijden op het slagveld? Het betreft in ieder geval iets waardoor slachtoffers vallen en de vijand angst wordt ingezaaid.

Misschien is de beeldspraak toch meer profaan dan zij lijkt. In andere inscripties wordt namelijk verhaald hoe de koning, dus een mens, de vijand belaagt met zijn zwaard. In deze inscripties lijkt het dat de goddelijke interventie wordt geïncorporeerd in het wapengekletter om de inscriptie een ideologische lading mee te geven.:

> "(…) From the town of Ki[.]qa I [Shalmaneser III] departed, the town Bur-mar'ana which belongs to Ahuni, man of Adini, I approached. I stormed and conquered it. I slew with the sword 300 of their warriors. Pillars of skulls I erected in front of the town."[164]
>
> "I [Shalmaneser III] fought with them with the mighty forces of Assur, which Assur, my lord, has given to me, and the strong weapons which Nergal, my leader, had presented to me. (…) I slew 14.000 of their soldiers with the sword…"[165]

Derde categorie: de held

In de behandeling van het boek Richteren in hoofdstuk twee is al een aanzet gegeven voor de derde categorie te onderscheidden typen epifanieën in de DtrH. Hier stonden de richters centraal. De helden die ik onderscheid zijn in zo ongeveer de richters. De enige mannen die mijns inziens hier bij de helden gerekend moeten worden zijn Saul, wanneer hij Jabes bevrijdt (1 Sam 11) en David, als hij vecht tegen Goliath (1 Sam 17).

In hoofdstuk twee hebben we al gezien dat elke held anders is. Daardoor kunnen we geen algemene opmerkingen maken rond goddelijke interventie die van toepassing zijn op

[164] Shalmaneser III: The Fight against the Aramean Coalition, vert. A Leo Oppenheim, *ANET*, 277.
[165] Shalmaneser III: The Fight against the Aramean Coalition, vert. A Leo Oppenheim, *ANET*, 279.

alle helden. In feite is er maar een overeenkomst tussen alle helden, zij zijn gehoorzaam aan Yahweh.

Toch ben ik van mening dat er twee subcategorieën van goddelijke interventie zijn te onderscheiden bij de helden. Ten eerste is er de eerder besproken kwestie over de Geest des HEEREN. Ten tweede kan er mijns inziens in het gebruikte wapentuig van sommige helden een motief van epifanie worden gelezen. Ik reken deze literaire motieven nog steeds tot epifanieën omdat in beide categorieën onvoorstelbare veranderingen plaatsvinden.

Wanneer de Geest des HEEREN over een van de helden komt, dan zijn zij opeens in staat onvoorstelbare dingen te doen. Jefta verkrijgt autoriteit door de Geest des HEEREN en behaalt de overwinning (Richt 11: 29).[166] Gibeon en Otniël behalen de overwinning op de vijand door de Geest des HEEREN, al wordt verder niet genoemd in welk opzicht zij sterker werden.[167] Simson wordt met hulp van de Geest des HEEREN juist heel sterk[168], later in zijn verhaal zien we echter een andere hoedanigheid van de epifanie: de Geest des HEEREN is ook een kracht die Simson ongehavend uit de strijd laat komen wanneer hij duizend Filistijnen doodslaat.[169]

Saul is enigste persoon waar nog niet over gesproken is in deze sectie. In 1 Samuël 11 wordt de stad Jabes belegerd door de Ammonieten. Wanneer Saul, die net tot koning is gekroond, dit hoort, ontsteekt hij in een hevige woede. Dit zou het werk van de Geest des HEEREN zijn geweest (v.7a). Vervolgens raakt het volk bevreesd voor Saul en gehoorzaamt aan zijn oproep het leger te verzamelen (v.7b). Het leger van de Ammonieten wordt verslagen op de volgende ochtend (v.11). Evenals het geval met Jefta was, zien we hier dat de Geest des HEEREN aan Saul de autoriteit geeft waardoor het volk naar hem luistert.[170]

In de wapens die gebruikt worden door de helden zien we een tweede categorie epifanieën. Het eerste verhaal waar een uitgebreid wapen nader wordt bekeken vinden we in Richteren 15:16. Simson vecht met duizend Filistijnen, alles wat hij heeft is een ezelskaak. Toch slaat Simson duizend mannen dood met de ezelskaak en komt zonder verwondingen uit de strijd. De ezelskaak is uiteraard een vreemd en inferieur wapen ten opzichte van de wapens van de Filistijnen. In tegenstelling tot een zwaard kan een ezelskaak moeilijk snijwonden

[166] Boling, “Judges”, 207.
[167] Ibidem, 81, 138.
[168] Ibidem, 230, 232.
[169] Ibidem, 238-239.
[170] McCarter, “1 Samuel”, 203; Hertzberg, 92-93.

toebrengen. Daarnaast is een ezelskaak lastig te hanteren, het heeft in tegenstelling tot een wapen geen handvat. Het wapen past bij de rauwe vechtstijl van Simson, een man die ook vecht met zijn blote handen.[171]

Het tweede verhaal waar sprake is van een bijzonder wapen zien we in 1 Samuël 17, als David Goliath verslaat met niets meer dan een steen en een slinger. In het verhaal trekken de Filistijnen op tegen de Joden. De legers staan tegenover elkaar op berghellingen, vanuit strategisch oogpunt zijn de kampen beide goed verdedigbaar (v.3). Een aanval uitvoeren is echter nadelig omdat het leger echt tegen de berg aan het opvechten zou zijn. Het status quo heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat men tot een overeenstemming kwam het conflict op te lossen met een kampgevecht (v.4). Voor de Filistijnen komt Goliath uit. Niemand durft het echter op te nemen tegen de reus. David neemt het uiteindelijke op tegen Goliath, maar hij vecht niet met een goede wapenuitrusting die Saul hem aanbood (v.38-39.) David vecht met slechts een slinger een vijf stenen, hij weet Goliath uit te schakelen door hem op de slaap te raken (v.48-50). Vervolgens doodt hij Goliath met zijn eigen kromzwaard (v.51).

Hier zien we wederom een motief waar de climax van het verhaal zit in de gebruikte wapens. Goliath staat met zijn volledige wapenuitrusting tegenover een jongen met enkel een slinger en wat stenen. David treedt echter op als afgevaardigde van Yahweh die Goliath in de handen van David heeft gegeven (v.45-47).[172] In feite geldt voor David hetzelfde principe als voor Simson: met de steun van Yahweh wordt het zwakste voorwerp het allersterkste wapen.

De Assyrische vorst wordt beschreven als iemand die de vijand angst in boezemt, zoals we hebben gezien in de vorige paragraaf. Wordt de Assyrische vorst bijgestaan door zijn goden zoals de helden worden bijgestaan door de Geest des HEEREN? De literatuur geeft er in ieder geval geen duidelijk antwoord op. Mijns inziens is dit niet het geval. We lezen uit de bronnen dat de Assyrische koning autoriteit uitstraalde. Ik denk dat dit bovenal aangeeft dat de koning gesteund wordt door zijn goden. Er is eerder sprake van zelflegitimatie van de koning in deze teksten dan een epifanie van de god in de koning.

[171] Niditch, 159.
[172] McCarter, “1 Samuel”, 297; Hertzberg 152-153.

De vijand beschreven

In de verhalen van de veldslagen wordt niet alleen de interventie van Yahweh beschreven, ook lezen we beschrijvingen van de vijand van het volk. De vijand wordt vaak beschreven als groot en krachtig. De vijand kan veel meer soldaten bijeenroepen waardoor ze met gigantische legers optrekken naar Kanaän. Technologisch lopen de vijanden verder voor op de Joden. Kunnen we ons wellicht tot de Assyrische bronnen richten om dit kader beter te begrijpen?

Liverani stelt in het artikel "Kitru, Kataru"[173] dat de Assyriërs een standaard conventie hadden om de vijand te beschrijven. De vijand begint een opstand en probeert het Assyrische bewind omver te werpen. Tijdens deze opstand verzamelt de vijand bondgenoten, er is sprake van een coalitie die zich tegen het imperium keert. Liverani noemt dit literaire motief "the one against the many".[174] De vijand wordt beschreven in inscripties als oneerlijk, zij vecht samen met talloze koningen en legers tegen een enkele vijand. Een balans is er niet, de aantallen van de vijand zijn vele malen groter dan de aantallen van het Assyrische leger. De coalitie wordt beschreven als een loshangend geheel, er is weinig sprake van cohesie. Daardoor is de coalitie gedoemd ten onder te gaan.[175] De vijand die de opstand begon wordt verslagen en vlucht vervolgens zoals hij begon: alleen. De Assyrische koning daarentegen stond in zijn eentje tegen de vijandige coalitie en weet deze weer onder zijn invloed te scharen aan het einde van het conflict.[176]

Zoals eerder gezegd verschilt de Assyrische traditie met de Joodse traditie op het punt van beschrijvingen van zichzelf, de zelflegitimatie. De Assyrische koninklijke annalen kennen geen zwakte, een sterke koning en een groot leger zijn juist bevestiging van dat wat men al dacht: de goden steunen onze staat. In de Joodse traditie is zwakheid juist een literair middel om aan geven dat men afhankelijk van Yahweh is. Zolang het volk zich maar houdt aan het convenant, zal Yahweh het volk bijstaan in tijden van oorlog en conflict.

De Assyrische en de Joodse traditie tonen echter een zekere overeenkomst rond de kijk op de vijand. Liverani's analyse is mijns inziens toepasbaar op de theologie van de Dtr. De vergelijking maakt des te duidelijker dat we in de Bijbelse bronnen verhalen vinden waar de Joden tegenover een vijand staan die een groter leger heeft dan zij zelf hebben. Soms is het

[173] M. Liverani, "Kitru, Kataru", Mesopotamia 17 (1982)
[174] Liverani, "Kitru, Kataru", 54.
[175] Ibidem, 54.
[176] Ibidem, 55.

leger van de vijand nu eenmaal zo groot, andere keren betreft het een coalitie. Uiteindelijk is de vijand gedoemd onder te gaan, maar in tegenstelling tot de Assyrische bronnen komt dat niet doordat er sprake is van een loshangend geheel. Yahweh doet door middel van een epifanie de voordelen van het leger van de tegenstander teniet.

Synthese

In dit hoofdstuk heb ik beargumenteerd dat epifanieën in de DtrH op te delen zijn in drie categorieën. In het eerste soort epifanie zien we dat Yahweh spreekt tot de koning en/of aanvoerder van het leger. Soms spreekt Yahweh zelf, andere keren zijn het Zijn intermediairs, de profeten. Door dit spreken geeft Yahweh de overwinning voorwaardelijk of onvoorwaardelijk in handen. Wanneer Yahweh de overwinning onvoorwaardelijk beloofd, dan zien we dit aan constructies als "Yahweh geeft vijand X in handen van de richter/legeraanvoerder/koning." Wanneer een overwinning voorwaardelijk wordt beloofd, zien we dat Yahweh in feite zijn macht laat zien door de trouw van zijn onderdanen te testen. Zelfs als een leger wordt gereduceerd tot een fractie van zijn omvang in het geval van Gideon, dan nog wint hij met door trouw te zijn aan Yahweh.

De tweede categorie te onderscheiden epifanieën zijn de verhalen waar er sprake is van een wonder. Dit wonder kan op twee manieren tot uiting komen. Enerzijds zijn er wonderen waar Yahweh daadwerkelijk slachtoffers mee veroorzaakt. Hij gaat nog voor zijn leger uit om de vijand te bestoken met een natuurfenomeen als bliksem of hagel of zaait verwarring bij de vijand waardoor ze het zwaard tot elkaar richten. Anderzijds zijn er wonderen waar Yahweh een ommekeer bewerkstelligt. Een sterkere vijand wordt bijvoorbeeld in verwarring gebracht en verliest hierdoor het voordeel van zijn numerieke overwicht of technologische voorsprong. Het Joodse leger is vanaf dit moment in staat de vijand te verslaan. Met behulp van Yahweh draait de situatie 180 graden om, in het voordeel van de Joden welteverstaan.

De laatste te onderscheiden categorie zijn de helden. In de helden zien we een epifanie tot stand komen op twee manieren. Enerzijds zijn er helden waar de Geest des HEEREN zich openbaart. Dit heeft moed, gedrevenheid, uitzonderlijke kracht of bescherming van de held tot gevolg. De held wordt een wapen. In het geval van Saul wordt de held een succesvol legeraanvoerder. In het geval van Simson, om helemaal het tegenovergestelde te bekijken,

wordt de held een eenmansleger. Bijzondere aandacht voor de held is er voor zijn wapens. Helden als David en Simson vechten met nu niet echt voor de hand liggende wapens. Toch weten zij hiermee de vijand te verslaan of te verdrijven. In de zwakte van het wapen zien we een epifanie.

We moeten in ieder geval concluderen dat er meerdere van deze elementen in een enkele bron kunnen staan. Als we bijvoorbeeld Jozua 10 erbij nemen, dan zien we in dit hoofdstuk naast een voorwaardelijk wonder ook een onvoorwaardelijk wonder. Yahweh doet ook nog eens de garantie aan Jozua dat hij de overwinning al behalen. Dit doet mijns inziens niets af aan het model, de benadering van individuele literaire motieven stond centraal. Deze blijven ondanks het bestaan van meerdere elementen in een tekst duidelijk onderscheidbaar.

Wanneer we dit model vergelijken met de Assyrische ideologie, dan vallen een aantal zaken op. Op literair vlak kunnen we constateren dat er veel overeenkomsten bestaan tussen de twee soorten bronnen. De Assyrische ideologie maakt des te duidelijker dat vaste formuleringen met betrekking tot epifanieën de culturen in het Oude Nabije Oosten niet vreemd waren. Zowel de Joodse als de Assyrische geschriften kennen formuleringen waar hemelse machten overwinningen voorzeggen. De goden spreken zelf of via een intermediair. Beide culturen gaan er vanuit dat er wonderen plaats vinden op het slagveld, de goden vechten mee om de vijand te doden of om hen te verwarren. Ten slotte bestaat er in beide culturen het religieuze idee dat doen zich manifesteren in aardse wapens.

Conclusie

In deze MA-These heb ik geprobeerd een model te creëren voor de vele verhalen uit de DtrH waar tijdens een veldslag een epifanie optreedt. We hebben gezien dat het theologische kader van de Dtr coherent in elkaar steekt. Het godsbeeld en de visie dat het volk de wetten van Yahweh dient te volgen om Zijn zegen te ontvangen zien we consequent uitgewerkt in de DtrH terug.

Op het slagveld zijn er drie hoofdcategorieën van epifanie te destilleren uit de bronnen. Yahweh kan ingrijpen door zelf te spreken, Hij kan een wonder tot stand laten komen of Hij kan een individuele held bijstaan. Wanneer Yahweh spreekt, dan zit hier wel of geen voorwaarde aan vast. Wanneer Yahweh een wonder tot stand laat komen, dan gaat Hij voorop in de strijd of Hij zorg er voor dat de Joden de veldslag kunnen winnen. Bij een held openbaart Yahweh zich in het wapentuig of openbaart zich als de Geest des HEEREN.

Het model ziet er dan als volgt uit:

1) Categorie 1: Yahweh spreekt
   A. Onvoorwaardelijke overwinning waar sprake is van een vaste formule: “Yahweh geeft vijand X in handen van de richter/legeraanvoerder/koning.”
   B. Voorwaardelijke overwinning: Yahweh test de trouw van het volk. Tevens laat dit type overwinning zien dat Yahweh altijd de doorslaggevende factor voor de overwinning is.
2) Categorie 2: Yahweh doet een wonder
   A. Het wonder maakt slachtoffers. Yahweh gaat als een hemelse strijder nog voor de eerste linies uit, er vallen doden door het wonder.
   B. Het wonder creëert een kans. De vijand lijkt in eerste instantie sterker dan het Joodse leger. Dan is er sprake van een wonder dat leidt tot een plotselinge ommekeer. De Joden zijn nu in staat de vijand te verslaan.
3) Categorie 3: Yahweh openbaart zich via held
   A. De held ontvangt de Geest des HEEREN. Hierdoor is de held in staat onvoorstelbare daden te bewerkstelligen. Wat de Geest des HEEREN met de held doet is afhankelijk van de situatie.
   B. De held hanteert een ongewoon wapen. Het wapen zou vanuit rationeel en praktisch oogpunt nooit de eerste keuze zijn. In de handen van de held is dit wapen

> een gevaarlijk instrument dat voor bloedvergieten zorgt. Uit de ogenschijnlijke zwakte van het wapen blijkt des te meer de doorslaggevende factor van de epifanie op het slagveld.

Een van de belangrijkste conclusies uit deze scriptie is misschien nog wel dat de bronnen in de DtrH op ontzettend veel manieren te lezen zijn. Daarmee doel ik niet zozeer op de wetenschappelijke discussie den de methoden die diverse auteurs in het verleden gebruikt hebben om hun stellingen te verdedigen. Hiermee wil ik zeggen dat meerdere elementen van het door mij aangereikte model terug zijn te lezen in een enkel oorlogsverslag.

Bibliografie

Bronnen

Bijbel, Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap (1951)

Pritchard, J.B., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (Princeton & New York, 1969)

Hallo, William W., *The Context of Scripture II – Monumental Inscriptions from the Biblical World* (Leiden: Brill, 1997)

Literatuur

Boling, Robert G. & Wright, G. Ernest, "Joshua", *The Anchor Bible 6* (New York: Doubleday, 1980)

Boling, Robert G., "Judges", *The Anchor Bible 6A* (New York: Doubleday, 1975)

Cogan, Mordechai, *The Raging Torrent – Historical Inscriptions from Assyria and Babylonia Relating to Ancient Israel* (Jerusalem: Carta, 2008)

Eynikel, Erik, *The Reform of King Josiah and the Composition of the Deuteronomistic History*, Oudtestamentische Studiën 33 (Leiden & New York: Brill, 1996)

Hertzberg, Hans Wilhelm, "I & II Samuel", *Old Testament Library* (Philadelphia: Westminster Press, 1964)

Kang, Sa-Moon, *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East*, Beiheft zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 177 (Berlin & New York: De Gruyter, 1989)

Kuhrt, Amélie, *The Ancient Near East – c. 3000- 330 BC Volume II* (New York: Routledge, 1995)

Lind, Millard C., *Yahweh is a Warrior – The Theology of Warfare in Ancient Israel* (Scottdale: Herald Press, 1980)

Liverani, M., "Kitru, Kataru", Mesopotamia 17 (1982)

—, "The Ideology of the Assyrian Empire" in: Larsen, Morgens Trolle (red.), *Power and Propaganda: A Symposium of Ancient Empires* (Kopenhagen: Akademisk Forlag, 1979)

Long, Burke O., "1 Kings – With and Introduction to Historical Literature", *Forms of the Old Testament Literature IX* (Grand Rapids: Eerdmans, 1984)

McCarter jr., P. Kyle, “I Samuel”, *The Anchor Bible 8* (New York: Doubleday, 1980)

—, “II Samuel”, *The Anchor Bible 9* (New York: Doubleday, 1984)

McKenzie, Steven L., “Deuteronomistic History”, *The Anchor Bible Dictionary vol 2*, Freedman, David Noel (red.), (New York: Doubleday, 1992)

Mendenhall, E. & Herion, G.A. “Covenant” *The Anchor Bible Dictionary vol 1*, Freedman, David Noel (red.), (New York: Doubleday, 1992)

Miller jr., Patrick D., *The Divine Warrior in Early Israel* (Cambridge: Harvard University Press, 1973)

Nelson, Richard D., “Joshua – A Commentary”, *Old Testament Library* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1997)

Niditch, Susan, “Judges – A Commentary”, *Old Testament Library* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2008)

Rowlett, Lori L., *Joshua and the Rhetoric of Violence – A New Historical Analysis*, Journal for the Study of the Old Testament supplement 226 (Sheffield: JSOT Press, 1996)

Sweeney, Marvin A., “I & II Kings – A Commentary”, *Old Testament Library* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2007)

—, “King Manasseh of Judah and the Problem of Theodicy in the Deuteronomistic History” in: Grabbe, Lester L., *Good Kings and Bad Kings*, Old Testament Studies 393 (London & New York: T&T Clark, 2005)

Van Seters, John, “Historiography in Ancient Israel” in: Kramer, Lloyd & Maza, Sarah (red.), *A Companion to Western Historical Thought* (Malden: Blackwell, 2002)

—, *In Search of History – Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History* (New Haven & London: Yale University Press, 1983)

—, “The Deuteronomist – Historian or Redactor?” in: Amit, Yairah, Ben Zvi, Ehud, Finkelstein, Israel & Lipschits, Oded (red.), *Essays on Ancient Israel in its Near Easten Context – A Tribute to Nadav Na’aman* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2006)

Versnel, H.S., “What did Ancient Man see when he saw a God? Some Reflections on Greco-Roman Epiphany” in: Van der Plas, Dirk (red.), *Effigies Dei – Essays on the History of Religions* (Leiden & New York: Brill, 1987)

Walton, John H., *Ancient Near Eastern Thought and the Old Testament – Introducing the Conceptual World of the Hebrew Bible* (Grand Rapids: Baker Academic, 2006)

Younger jr., K. Lawson, *Ancient Conquest Accounts – A Study in Ancient Near Eastern and Biblical History Writing*, Journal for the Study of the Old Testament supplement 98 (Sheffield: JSOT Press, 1990)

Krantenartikel

Van der Pol, Wilfred, "'Niet alles in Jozua is echt zo gebeurd' – Promovendus Koert van Bekkum over de dubbele bodem van een Bijbelboek", *Nederlands Dagblad* (12 maart 2010) z